

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Κάσος: Ο χορός και οι σκοποί,
μέσα από τα κοινωνικά δρώμενα.**

Βρετού Καλλιόπη

Επιβλέποντες : Γιάκας Ιωάννης Επίκουρος Καθηγητής
Δήμας Ιωάννης Μέλος Ε.Ε.ΔΙ.Π

Ακαδημαϊκό Έτος 2011 – 2012

ΤΡΙΚΑΛΑ
Μάιος 2012

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κάσος: Ο χορός και οι σκοποί,
μέσα από τα κοινωνικά δρώμενα.

Βρετού Καλλιόπη

Φοιτήτρια επί πτυχίω

Επιβλέποντες : Γιάκας Ιωάννης Επίκουρος Καθηγητής
Δήμας Ιωάννης Μέλος Ε.Ε.ΔΙ.Π

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 10888/2
Ημερ. Εισ.: 24/09/2012
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ-ΤΕΦΑΑ
2012
ΒΡΕ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000108004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1^ο

1.	Εισαγωγή	7
1.1	Ο χορός – το τραγούδι	7
1.2	Ο χορός στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία	7
1.3	Η θέση του χορού στην κοινωνία της Κάσου τα παλαιά χρόνια	8
1.4	Η θέση του χορού στην κοινωνία της Κάσου τα νεότερα χρόνια	9
1.5	Η έρευνά μου.....	9

Κεφάλαιο 2^ο

2.	Ιστορικά	12
2.1	Ιστορία – Αρχαιότητα	12

Κεφάλαιο 3^ο

3.	Νήσος Κάσος	14
3.1	Χάρτης Κάσου	14
3.2	Γεωγραφία – Θέση – Ονομασία.....	14
3.3	Οι οικισμοί της νήσου Κάσου	15
3.4	Ιστορικά – Χριστιανικά μνημεία	15
3.5	Οικονομία – Οικονομική ζωή	17
3.6	Οργανωμένες δράσεις πολιτισμού μέσα από φορείς	18

Κεφάλαιο 4^ο

4.	Κοινωνική ζωή – Έθιμα	20
4.1	Κάλαντα: Χριστουγέννων – Πρωτοχρονιάς – Φώτων	20
4.2	Τα έθιμα του Πάσχα	29
4.3	Αποκριές	33
4.4	Προξενιές – Αρραβώνας	34
4.5	Γάμος	36
4.6	Πανηγύρια	42
4.7	Μουσικά όργανα	43
4.8	Παραδοσιακή φορεσιά	49
4.9	Παραδοσιακά κοσμήματα	50
4.10	Παραδοσιακή κουζίνα	51
4.11	Τοπική διάλεκτος	53

Κεφάλαιο 5^ο

5.	Ο χορός και οι σκοποί της νήσου Κάσου	54
5.1	Χορός Ζερβόδεξις	54
5.2	Χορός Φουμιστός	55
5.3	Χορός Κλω(τ)σές	55
5.4	Χορός τα Κεφαλλονίτικα	55
5.5	Χορός Σούστα	55
5.6	Χορός Ζερβός	58
5.7	Οι σκοποί της νήσου Κάσου	61
5.8	Σκοπός Αλέντι	62

5.9	Σκοπός Αφούσης	62
5.10	Σκοπός Βοσκίστικος	62
5.11	Σκοπός Γιαέλι	63
5.12	Σκοπός Διαγκούσικος	63
5.13	Σκοπός Δυο λογιώ	63
5.14	Σκοπός Ζαντάνα	64
5.15	Σκοπός Καληνυχτιά	64
5.16	Σκοπός Καμαρωμένη	65
5.17	Σκοπός Κανάρια	65
5.18	Σκοπός Καταχανήστικος	65
5.19	Σκοπός Λιβισιάνος	66
5.20	Σκοπός Μαρς	66
5.21	Σκοπός Μπαρμπούνι	66
5.22	Σκοπός Μπλού Μαρέ	67
5.23	Σκοπός Ντρίτσης	67
5.24	Σκοπός Πάθος	68
5.25	Σκοπός Πανακαλωτές	68
5.26	Σκοπός Πισωμέρι	70
5.27	Σκοπός Σύντεκνος	70
5.28	Σκοπός του Εμμανουήλ	70
5.29	Σκοπός του Μιχάλη της Κακιάς	70
5.30	Σκοπός του Χατζή Παρταλαμαίου	71
5.31	Σκοπός Χανιώτικος παλιός	71
5.32	Σκοπός Χοχλακούλια	71

Κεφάλαιο 6°

6.1	Επίλογος	72
6.2	Φωτογραφικό Υλικό	73
6.3	Βιβλιογραφία	82

Κεφάλαιο 7°

7.	Επισυνάπτεται υλικό σε μορφή ηλεκτρονική – cd - mp3 – dvd	83
7.1	Οδηγός συνέντευξης	83
7.2	Συνεντεύξεις κατοίκων νησιού	86
7.3	Προικοσύμφωνο	88
7.4	Σφραγίδες νήσου Κάσου	89
7.5	DVD No1 Θεματολογία: Χοροί – Σκοποί	
7.6	DVD No2 Θεματολογία : Συνεντεύξεις	
7.7	DVD No3 Ηχογράφηση συνέντευξης του πρώτου λυράρη της Κάσου	

1. Εισαγωγή

1.1 Ο χορός - το τραγούδι

Σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις: γλέντια, πανηγύρια, γάμους, γιορτές, διασκεδάσεις, ο χορός και το τραγούδι έχουν την πρώτη θέση. Με το τραγούδι εκφράζεται η καρδιά, με τον χορό μιλάει η ψυχή. Είναι η γλώσσα που μιλάμε και επικοινωνούμε όλοι οι άνθρωποι, γιατί ο χορός είναι η πιο ακέρια έκφραση από όλες τις άλλες. Μια γλώσσα πανανθρώπινη, που τα τελευταία χρόνια έγινε παγκόσμια αναλαμβάνοντας έτσι έναν ρόλο πρωταρχικό στην συναδέλφωση των λαών.

1.2 Ο χορός στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία

Ο χορός στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία θεωρούνταν σημαντικό γεγονός της παραδοσιακής κοινότητας και η μάθηση του γινόταν ήδη από την βρεφική ηλικία. Η διαδικασία εκμάθησης του χορού βέβαια διέφερε σημαντικά από αυτή που γνωρίζουμε σήμερα. Τότε τον ρόλο του «χοροδιδασκάλου» έπαιρνε η μητέρα και η γιαγιά του παιδιού, ταχταρίζοντας ή νανουρίζοντας το παιδί. Έτσι από πολύ μικρή ηλικία περνούσε στην ψυχή του παιδιού ο ρυθμός και η μελωδία συνδυασμένα με κάποιες μιμητικές κινήσεις των χεριών και των ποδιών. Καθώς το παιδί μεγάλωνε και έβγαινε από τον κύκλο της οικογένειας και έμπαινε στον κύκλο της κοινωνίας, δεχόταν περισσότερα και πιο σύνθετα ερεθίσματα πάνω στο χορό, παρατηρώντας διάφορες εκδηλώσεις

(πανηγύρι, γάμος, γιορτές κ.α.) τα οποία τα απομνημόνευε σαν μελωδία και κίνηση.

Ο παραδοσιακός ελληνικός χορός και το παραδοσιακό τραγούδι έχουν την ικανότητα να επιδρούν στην ψυχοσύνθεση του ανθρώπου και να διεγείρουν τα συναισθήματά του. Πρώτα σε συνεπαίρνει η μελωδία και έπειτα ακολουθεί η μετάφραση της από το σώμα η οποία αντιστοιχεί στα βήματα και ειδικότερα στο χορό. Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός επίσης χαρακτηρίζεται από μια τεράστια ποικιλία ρυθμών και κινητικών μοτίβων τα οποία εκπαιδεύουν τον εγκέφαλο.

Σήμερα ζούμε σε μια εποχή στην οποία έχουν διαδραματιστεί μεγάλες διαφορές σε κύριους τομείς όπως είναι: η οικογένεια, η θρησκεία και η εκπαίδευση. Τομείς οι οποίοι αποτελούσαν θεμέλιους λίθους του ελληνικού πολιτισμού και νοοτροπίας. Αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών είναι η κοινωνία να έχει χάσει σε σημαντικό βαθμό πολλά από τα παραδοσιακά της στοιχεία όπως εγκατάλειψη εθίμων, διαφορετική δομή οικογένειας (δουλεύουν και οι δύο γονείς - οι παππούδες δεν ζουν μαζί με τις οικογένειες), με αποτέλεσμα ο παραδοσιακός τρόπος εκμάθησης χορού να χαθεί.

1.3 Η θέση του χορού στην κοινωνία της Κάσου τα παλαιότερα χρόνια

Η παρουσία του χορού στην κοινωνία της νήσου Κάσου είναι απόλυτα αισθητή, καθώς οι Κασιώτες βλέπουμε να επιλέγουν τον χορό ως κύριο μέσο έκφρασης των συναισθημάτων τους. Η παρουσία του παραδοσιακού χορού από πολύ νωρίς κάνει την εμφάνισή του σε πολλά κοινωνικά δρώμενα, τα οποία λάμβαναν χώρα στο νησί όπως για

παράδειγμα σε αρραβώνες, σε γάμους, σε βαφτίσεις, σε πανηγύρια αλλά και σε γλέντια της παρέας.

1.4 Η θέση του χορού στην κοινωνία της Κάσου τα νεότερα χρόνια

Στις μέρες μας, παρόλο που πολλά πράγματα στην ζωή μας αλλάζουν, μεταβάλλονται ή ακόμη χάνονται, ένα από τα πιο αναλλοίωτα και άφθαρτα αντικείμενα αποτελεί η παράδοση του νησιού. Οι κάτοικοι της Κάσου με το πέρασμα των χρόνων έχουν καταφέρει η μουσική παράδοση να παραμείνει ζώσα, συνεχίζοντας ο χορός, το τραγούδι, τα ήθη και τα έθιμα να αποτελούν κομμάτι της ζωής τους, αφού δεν λείπουν από κανένα κοινωνικό γεγονός.

Αισθητή είναι και η παρουσία της νεολαίας στο κομμάτι αυτό της παράδοσης, καθώς είναι μεγάλο το ενδιαφέρον που εκδηλώνει για να μάθει να χορεύει τους τοπικούς παραδοσιακούς χορούς, αλλά δεν είναι λίγοι και αυτοί που επιχειρούν να μάθουν κάποιο μουσικό όργανο της τοπικής παράδοσης (λύρα – λαούτο – βιολί).

1.5 Η έρευνα μου

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η επιτόπια έρευνα, η ανάδειξη της τοπικής ιστορίας, της λαογραφίας και η καταγραφή των παραδοσιακών τοπικών χορών και σκοπών διαμέσου των λαϊκών εθίμων της λαϊκής παράδοσης στο χτες και στο σήμερα της νήσου Κάσου. Η καταγραφή μου πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2011.

Οι κάτοικοι με ευχαρίστηση με βοήθησαν στο έργο μου και προσπάθησαν να μου δώσουν στοιχεία που είτε τα είχαν βιώσει οι ίδιοι, είτε τα είχαν ακούσει από μεγαλύτερους τους. Ακόμη με βοήθησαν οι οργανοπαίκτες του νησιού, οι οποίοι με χαρά μου παραχώρησαν υλικό από προσωπικές τους συλλογές και αφορούσε κυρίως τους παραδοσιακούς χορούς και σκοπούς του νησιού καθώς επίσης και ο συμπατριώτης μου Σοίλης Φραγκίσκος για την παραχώρηση του φωτογραφικού υλικού του.

Η συλλογή των πληροφοριών έγινε μέσω συνεντεύξεων απαρτιζόμενη από ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και λαμβάνοντας υπόψη την υπάρχουσα ερευνητική βιβλιογραφία, διαμορφώθηκε ένας αρχικός οδηγός συνέντευξης (βλ. σελ 83).

Τις συνεντεύξεις τις πήρα την περίοδο των Χριστουγέννων 2011 – 2012, αλλά και την περίοδο του Πάσχα (2012), από ένα ανδρόγυνο, τον κύριο Νικήτα Βρετό (59 ετών) και την κυρία Πέπη Μαρία (59 ετών) οι οποίοι είναι μόνιμοι κάτοικοι της Κάσου. Την κυρία Σπανού Ευαγγελία (87 ετών) και την κυρία Βαρδάκη Αργυρούλα (56 ετών), εξίσου μόνιμοι κάτοικοι του νησιού. Στην έρευνα επίσης συμμετείχαν ο κύριος Μηνάς Χρήστος με την σύζυγο του Βρετού Ευαγγελία και τέλος η κυρία Χαλκιάδου Ζωγραφούλα (85 ετών) της οποίας η συνεισφορά στην τοπική παράδοση αλλά και το ενδιαφέρον της για την διατήρηση των εθίμων και των χορών του νησιού είναι μεγάλη.

Στην παρούσα έρευνα τα στοιχεία καταγράφονται κυρίως σε CD, DVD όπως και χειρόγραφα σε απλό χαρτί, (εικόνες, ήχοι, τραγούδια, σκοποί, παλιό φωτογραφικό υλικό, γλέντια, έθιμα, χορευτικές

παραστάσεις), με σημερινά τεχνικά μέσα όπως, ψηφιακή βιντεοκάμερα, ψηφιακό μαγνητόφωνο, ψηφιακή φωτογραφική μηχανή και ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν κατά λέξη μετά το πέρας της κάθε συνέντευξης. Τα κείμενα των συνεντεύξεων στάλθηκαν στους κατοίκους του νησιού για τον έλεγχο και επιβεβαίωση των πληροφοριών που έδωσαν, στοιχείο που θα ενισχύσει την εμπιστευτικότητα της έρευνας. Επίσης με την παρούσα εργασία επισυνάπτονται σε DVD οι παραδοσιακοί χοροί και σκοποί, οι συνεντεύξεις των κατοίκων καθώς και φωτογραφικό υλικό.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης έρευνας ήταν η εξής:

Η επιτόπια έρευνα καταγραφής των εθίμων της νήσου Κάσου, οι συνεντεύξεις των κατοίκων του νησιού σχετικά με τα ήθη και έθιμα και κυρίως η συμμετοχική παρατήρηση και καταγραφή.

Τέλος θα ήθελα να σημειώσω ότι η έρευνα αυτή αποτελεί για μένα μια ξεχωριστή εμπειρία, διότι κατάφερα να καταγράψω τη φυσιογνωμία, τις ιδιαιτερότητες, την εθιμική και κοινωνική ζωή του τόπου όπου έζησα και μεγάλωσα. Κυρίως όμως να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν να πραγματοποιήσω αυτήν την έρευνα.

2. Ιστορικά

2.1 Ιστορία – Αρχαιότητα

Η νήσος Κάσος, καθώς και τα λοιπά νησιά της Δωδεκανήσου, κατοικείται τουλάχιστον από την νεολιθική εποχή¹. Μέχρι σήμερα έχουν κατά καιρούς αποκαλυφθεί στην Κάσο προϊστορικά λείψανα, όπως: εργαλεία από οψειανό² και πυριτόλιθο, όστρακα χονδροειδή από αγγεία καθημερινής χρήσης.

Κατά την μινωική εποχή υπήρχαν στενές σχέσεις μεταξύ της Κρήτης και της Κάσου. Η Κάσος αποτέλεσε την γέφυρα για την εξάπλωση του μινωικού πολιτισμού στα λοιπά νησιά της Δωδεκανήσου και στην δυτική Μικρά Ασία ή Ανατολία.

Ίχνη τεσσάρων μινωικών οικισμών έχουν έρθει στο φώς στο νοτιοδυτικό τμήμα, γύρω από τον φυσικό όρμο της Χελάτρου. Φαίνεται όμως κατά την διάρκεια της μινωικής περιόδου οι οικισμοί αυτοί εγκαταλείφθηκαν, προκειμένου οι κάτοικοι του νησιού να μεταφερθούν στο βόρειο τμήμα το οποίο προσέφερε μια φυσικά οχυρωμένη τοποθεσία για να χτιστεί μια πόλη, ευφορότερη γη για γεωργική ανάπτυξη και ευκολότερη πρόσβαση στις θαλάσσιες εμπορικές οδούς της νοτιοανατολικής Μεσογείου.

Κατά την βυζαντινή εποχή η Κάσος υπάγεται στην βυζαντινή Αυτοκρατορία, μαζί με τα υπόλοιπα νησιά της Δωδεκανήσου.

---

¹ Πληροφορία από το βιβλίο: Η νεολιθική περίοδος στα Δωδεκάνησα.

² Πρόκειται για σκληρό, υαλώδους συστάσεως ηφαιστειογενές πέτρωμα.

Την περίοδο της Ιπποτοκρατίας (1309-1522 μ.Χ), όταν οι Ιππότες του Αγίου Ιωάννου, προερχόμενοι από την Κύπρο και τη Παλαιστίνη, καταλαμβάνουν τα περισσότερα από τα Δωδεκάνησα και δημιουργούν το Κράτος των Ιπποτών της Ρόδου, η Κάσος, η Κάρπαθος και η Αστυπάλαια δεν κατελήφθησαν υπό των Ιωαννιτών Ιπποτών, αλλά υπήγοντο στην Οικογένεια Quirini.

Κατά την Τουρκοκρατία (1522-1912 τις), η Κάσος, μαζί με τα λοιπά νησιά της Δωδεκανήσου, υπάγεται στην τουρκική διοίκηση. Η Κάσος κατά την περίοδο αυτήν απελάμβανε ορισμένων προνομίων και είχε εσωτερική αυτοδιοίκηση. Κατά τις παραμονές της μεγάλης Ελληνικής Επανάστασεως του 1821, όταν σύσσωμος ο Ελληνισμός εξηγέρθη εναντίον του κατακτητού, η Κάσος διέθεσε περί τα εκατόν πλοία, τα οποία αποτελούν τον φόβο και τον τρόπο των Τούρκων στην Ανατολική Μεσόγειο Θάλασσα.

Η Κάσος παρέμεινε υπό την τουρκική κυριαρχία μέχρι το έτος 1912, όταν κατελήφθη από τους Ιταλούς, οι οποίοι αργότερα κατέλαβαν και τα υπόλοιπα νησιά της Δωδεκανήσου. Η Ιταλική κατοχή διήρκησε μέχρι το 1943, όταν τα νησιά κατελήφθησαν από τους Γερμανούς. Από το 1945-1947 τα Δωδεκάνησα τελούν υπό την αγγλική διοίκηση και από το 1948 ενώθηκαν μετά της μητέρας Ελλάδος.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μετά την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων με την υπόλοιπη Ελλάδα, ο πρώτος διοικητής των νησιών ήταν ο Νικόλαος Μαυρής, ο οποίος ήταν Κασιώτης.

3. Νήσος Κάσος

3.1 Χάρτης Κάσου

«Αποψη Κάσου – αεροφωτογραφία»

3.2 Γεωγραφία – Θέση – Ονομασία

Η νήσος Κάσος βρίσκεται στο νοτιότερο άκρο του Ανατολικού Αιγαίου ανάμεσα στην Κρήτη και την Κάρπαθο στο νομό Δωδεκανήσου. Έχει μέγιστο μήκος 18 χιλιόμετρα, ακτογραμμή 50 χιλιόμετρα και έκταση 66 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Είναι ορεινή και βραχώδης με λίγες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, έχει εύκρατο και υγιεινό κλίμα.

Οι ακτές της Κάσου δεν παρουσιάζουν μεγάλο διαμελισμό και οι περισσότερες από αυτές είναι απότομες.

Πλησίον της Κάσου βρίσκονται μικρά ακατοίκητα νησιά. Ένα από αυτά είναι τα Αρμάθια, που θεωρείται ότι έχει τις καλύτερες αμμουδιές σε όλη την Μεσόγειο Θάλασσα³.

---

³ Πληροφορία από το άρθρο: «Κάσος», Εγκυκλοπαιδεία «Νέας Δομή».

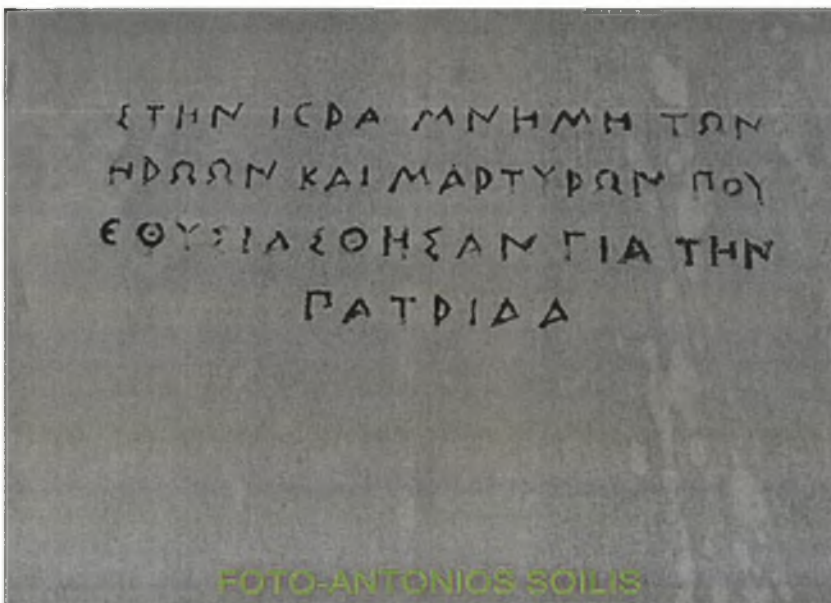

τοποθεσία του Αντιπεράτου, από την οποία οι Τούρκοι έκαναν την απόβαση τους στο νησί, αποδίδει φόρο τιμής σε αυτούς τους Ήρωες.

Τα αποτελέσματα αυτής της μάχης ήταν καταστροφικά, με αποκορύφωμα το ολοκαύτωμα του νησιού στις 6 Ιουνίου του 1824. Οι άνθρωποι που έχασαν την ζωή τους ήταν εξίσου πολλοί και στη μνήμη αυτών έχει αφιερωθεί μία από τις πλατείες του νησιού με την ονομασία «Πλατεία Ηρώων».

«Πλατεία Ηρώων»

«Επιγραφή μνημείου – Πλατεία Ηρώων»

Εκτός όμως από αυτά τα ιστορικά στοιχεία στο νησί υπάρχει ο τάφος της οσίας Κασσιανής, που σύμφωνα με μαρτυρίες άφησε την τελευταία της πνοή στο νησί. Ο τάφος της οσίας Κασσιανής βρίσκεται στην εκκλησία της Παναγίας, στο χωριό Παναγία. Επίσης το τροπάριο της διαβάζεται στην εκκλησία κάθε Μεγάλη Πέμπτη.

3.5 Οικονομία – Οικονομική Ζωή

Πριν από την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1522 – 1912), το νησί βρισκόταν σε πλήρη οικονομική ακμή λόγω της ναυτικής δύναμης και κατά συνέπεια του εμπορείου που είχαν αναπτύξει οι Κασιώτες. Στην πλειοψηφία τους οι κάτοικοι της νήσου Κάσου ήταν ναυτικοί, ασχολούνταν με την αλιεία, την γεωργία και την κτηνοτροφία. Πολλοί ήταν και εκείνοι οι οποίοι έφυγαν στην «ξενιτιά», αναζητώντας νέες επαγγελματικές ευκαιρίες.

«Στο ψάρεμα»

3.6 Οργανωμένες δράσεις πολιτισμού μέσα από φορείς

Οι κάτοικοι της Κάσου με το πέρασμα των χρόνων έχουν καταφέρει να διατηρήσουν την ταυτότητα του νησιού αναλλοίωτη. Έχουν διαμορφώσει συλλόγους που αποτελούνται από κατοίκους του νησιού οι οποίοι λαμβάνουν μέρος σε διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις.

Στο νησί επίσης λειτουργεί και Λαογραφικό Μουσείο που βρίσκεται στην περιοχή του Αρβανιτοχωρίου όπου οι κάτοικοι έχουν αξιοποιήσει ένα παλιό αρχοντικό, εκθέτοντας μέσα σε αυτό αντικείμενα καθημερινής χρήσης παλαιότερων εποχών αλλά και πολλά αντικείμενα που αφορούν την τοπική παράδοση όπως για παράδειγμα παραδοσιακές φορεσιές.

«Βότσαλο στην αυλή του Μουσείου»

«Ζωγραφισμένο Ταβάνι»

Ένα ακόμη από τα σημαντικά επιτεύγματα των κατοίκων είναι η ίδρυση και η διατήρηση της δημοτικής βιβλιοθήκης που λειτουργεί από το 1950 μέχρι και σήμερα έχοντας μεγάλο πλήθος ιστορικών βιβλίων.

Επίσης σημαντική είναι η προσπάθεια των νέων με την ίδρυση του «Συλλόγου Νεολαίας Κάσου», ο οποίος έχει συμβάλει σημαντικά στο νησί. Ορισμένες από τις ενέργειες του είναι: διάνοιξη δρόμων προς ιστορικά μνημεία, συλλογή και αποστολή τροφίμων, ρούχων και παιχνιδιών στο «Χαμόγελο του παιδιού» καθώς και η έκδοση ημερολογίων.

Τέλος αρκετοί είναι οι Κασιώτες που έχουν συγγράψει και εκδώσει βιβλία τα οποία αφορούν ιστορικά, πολιτισμικά και κοινωνικά γεγονότα του νησιού.

«Είσοδος Λαογραφικού Μουσείου»

4. Κοινωνική ζωή – Έθιμα

4.1 Κάλαντα: Χριστουγέννων – Πρωτοχρονιάς – Φώτων

Στην τοπική κοινωνία της νήσου Κάσου τα κάλαντα αποτελούν σημαντικό κομμάτι αρκετά χρόνια καθ' όλη την περίοδο των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων. Κάθε «περίοδο» οι κάτοικοι της Κάσου με την συνοδεία των τοπικών παραδοσιακών μουσικών οργάνων (λύρα, λαούτο και βιολί), έβγαιναν στους δρόμους και τραγουδούσαν τα κάλαντα πηγαίνοντας από σπίτι σε σπίτι. Κάθε σπιτικό άνοιγε τις πόρτες του και με φιλόξενο τρόπο άκουγε τα κάλαντα, δεχόταν ευχές και στην συνέχεια προσέφερε σε όλα τα άτομα παραδοσιακά γλυκίσματα και ποτό.

Τα Κάλαντα των Χριστουγέννων⁴

Καλήν εσπέρα άρχοντες, αν είναι ορισμός σας
Χριστού τη θεία γέννηση να πω στα αρχοντικό σας:

Χριστός γεννάτε σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλει
οι ουρανοί αγάλλονται χαίρει η φύση όλη.

Χριστός γεννάτε σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλει
οι ουρανοί αγάλλονται χαίρει η φύση όλη.

---

⁴ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998»

Εν τω σπηλαίῳ τίκεται ἐν Φάτνη τῶν ἀλόγων
ὁ Βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν καὶ ποιητὴς τῶν ὅλων
πλήθος ἀγγέλων ψάλουσι τὸ Δόξα ἐν Ὑψίστοις
ἐν τούτῳ ἀξιὸν ἐστί, ἡ τῶν ποιμένων πίστις.

Ἐκ τῆς Περσίας ἐρχονται τρεῖς μάγοι με τὰ δῶρα
ἀστρο λαμπρὸ τοὺς ὁδηγεῖ δίχως νὰ λείψει ὥρα.
Φθάνοντας στὴν Ἱερουσαλήμ με πόθο ἐρωτοῦσαι
ποὺ ἐγεννήθει ὁ Χριστὸς νὰ πα νὰ τὸν ευρούσι.

Καὶ γιὰ Χριστὸς τοὺς ἤκουσε ὁ βασιλιάς Ἡρώδης
ἀμέσως ἐταράχτηκε καὶ ἐγένε θηριώδης.

Γιὰτὶ πολλὰ φοβήθηκε διὰ τὴν βασιλεία
μὴ τοῦ τὴν πάρει ὁ Χριστὸς καὶ χάσει τὴν ἀξία.

Κράζει τοὺς μάγους καὶ ρωτᾷ ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται
εἰς Βηθλεὲμ τὴ ξέρουμε ὡς ἡ γραφὴ διηγᾶτε.

Τοὺς εἶπε νὰ ἠπάγουσι καὶ ὅπου τὸν ευρούσιν
ἀφότου προσκυνήσουσι νὰ πα νὰ τοῦ εἰπούσι.

Ὅπως υπάγει καὶ αὐτὸς γιὰ νὰ τὸν προσκυνήσει
με δόλον ὁ μισόχριστὸς γιὰ νὰ τὸν ἀφανίσει.

Φεύγουν οἱ μάγοι, φεύγουσι καὶ τὸν ἀστέρα βλέπουν
φῶς θεϊκὸ κατέβαινε καὶ με χαρὰ προτρέχουν

Φθάνοντας εἰς τὸ σπήλαιον βρίσκουν τὴν Θεοτόκον
ποὺ κρατᾷ στὶς ἀγκάλες τῆς, τὸν Ἅγιον τῆς Τόκον.

Γονατιστοὶ τὸν προσκυνοῦν καὶ δῶρα τοῦ χαρίζουν
σμύρνα, χρυσὸ καὶ λίβανον, Θεὸ τὸν ευφημίζουν.

Τα σμύρνα μεν ως άνθρωπο, χρυσόν ως βασιλέα
το λίβανο δε ως Θεόν σ' όλη την ατμοσφαίρα.
Αφού τον προσκυνήσασι ευθύς πάλι μισεύουν
και τον Ηρώδη μελετούν να πάνε για να εύρουν.
Πλην άγγελος εξ ουρανού βγαίνει τους εμποδίζει
από αλλού να πορευθούν αυτός τους διορίζει.
Και πάλι άλλος άγγελος, τον Ιωσήφ προστάζει
εις Αίγυπτον να πορευθεί και 'κεί να ησυχάσει.
Να πάρει και την Μαριάμ μαζί με τον υió της
γιατί ο Ηρώδης τον ζητεί τον τόκο τον δικό της.
Μη βλέποντας ο βασιλιάς τους μάγους να γυρίζουν
εις Βηθλεέμ εμπρόσταξε παιδί να μην αφήσουν.

Χιλιάδες δεκατέσσαρες, σφάζου(ν) σε μιαν ημέρα
κλαυθμό, δαρμό και οδυρμό που 'χε κάθε μητέρα.

Και επληρώθη το ρηθέν προφήτου Ησαίου
μετά των άλλων προφητών και του Ιερεμίου.

Φωνή ηκούσθη εν Ραμά Ραχήλ τα τέκνα κλαίει
παραμυθείν ουκ έλεγε, ότι αυτός ουκ έχει.

Ιδού όπως σας είπαμε όλη την ιστορία
του Ιησού μας του Χριστού γέννηση την Αγία.

Και σας καληνυχτίζουμε, πέσετε κοιμηθείτε
ολίγον ύπνο πάρετε και ευθύς να σηκωθείτε.

Και βάλετε τα ρούχα σας εμπρός να μην αργήσετε
στην εκκλησία υπάγετε για να λειτουργηθείτε.

Και ακούσετε με προσοχή τη θεία λειτουργία
του Ιησού μας του Χριστού την γέννηση Αγία.
Και ευθύς πάλι γυρίσετε εις το αρχοντικό σας
και στο τραπέζι βάλετε πάνω το φαγητό σας.
Και τον σταυρό σας κάμετε, γευθείτε, ευφρανθείτε
δώστε και κανενός φτωχού όστις να υστερείται.
Δώστε και μας τον κόπο μας, ότι 'ναι ορισμός σας
και ο Χριστός μας πάντοτε να είναι βοηθός σας.
Και του χρόνου.

Τα Κάλαντα της Πρωτοχρονιάς ⁵

Αρχιμηλιά και αρχιχρονιά
ψιλή μου δέντρολιβανιά
κι αρχή, καλός σας χρόνος
εκκλησιά μετ' άγιο θρόνος.
Άγιος Βασίλης έρχεται
άρχοντες το κατέχετε
από την Καισαρεία
συ 'σαι αρχόντισσα κυρία.

---

⁵ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

Βαστά εικόνα και χαρτί
ζαχαροκάντιο ζυμωτή
χαρτί και καλαμάρι
δες και με το παλικάρι.
Το καλαμάρι(ν) έγγραφε
πολιτικέ μου κάντιφε ⁶
και το χαρτί(ν) ομίλει
άσπρε μου καθάριε κρίνε.
Και πάνω στα βλαστάρια σου
κοιμάται με τη μάνα σου
γούρνες και πηγαδάκια
μαύρα μου, γλυκά ματάκια.
Και κατεβαίνα(ν) πέρδικες
γαριφαλιές λεβέντικες
κι εραίναν, κι ανεβαίναν
και ροδόσταμνο εραίναν.
Εραίναν τον αφέντη σας
τον μπέη τον λεβέντη σας
τον πολυχρονεμένο
που είν' στην πόλη ξακουσμένος.
Εσού σου πρέπει αφέντη μας
μπέη μας και λεβέντη μας
καράβι να αρματώσεις.

---

⁶ Κάντιφε: (ο) είδος άνθους, κάντιφες, πληροφορία από το βιβλίο Κασίων Μούσα.

Στην Αγγλιτέρα ⁷ να το πάς
φλουρί να το φορτώσεις.

Στη πλώρη να ειν' το μάλαμα
στη πρύμη το λο(γ)άρι
και τα πανιά και τα σχοινιά
σαφί ⁸ μαργαριτάρι.

Και πάλι ξανά πρέπει σου
καρέγλα διαμαντένια
για ν' ακουμπάς τη νιότη σου
τη μαργαριταρένια.

Και πάλι ξανά πρέπει σου
καριόλα ⁹ να κοιμάσαι
βελούδο να σκεπάζεσαι
να μη κρυλο(γ)άσαι.

Επόπαμε τ' αφέντη μας
ας πούμε της Κυράς μας.

Κερά ψιλή, κερά λιγνή
κερά καμαροφρύδα
που 'χεις τον ήλιο πρόσωπο
και το φεγγάρι στήθος

---

⁷ Αγγλιτέρα: (η) Αγγλία, πληροφορία από το βιβλίο Κασίων Μούσα.

⁸ Σαφί: [αραβ. λ. «σάφι»]: γεμάτο, τέλειο, πληροφορία από το βιβλίο Κασίων Μούσα.

⁹ Καριόλα: [ιταλ. λ. «carricola»]: το παλιού τύπου ξύλινο κρεβάτι.

και του κοράκου το φτερό
έχεις καμαροφρύδη.
Κερά μαρμαροτράχηλη
και φεγγαροματούσα
όταν σε εγέννα η μάνα σου
ούλα τα δέντρα ανθούσα
κι όταν σε κοιλοπόνησεν
ήτο η μέρα σκόλη
και ε(δ)όκα σου τη την ευχή
οι δώδεκα Αποστόλοι.

Επόπαμε και της κεράς
ας πούμε και του γιού σας.

Έχετε και γιό στα γράμματα
που σύρνει το κοντύλι
να του τ' αξιώσει ο Θεός
να βάλλει πετραχήλι.

Επόπαμε κα υιού
ας πούμε και της κόρης.

Έχετε κόρη όμορφη
γραμματικός ¹⁰ την θέλει.

---

¹⁰ Γραμματικός: (ο) (του πλοίου): ο υποπλοίαρχος, πλοίαρχος Β' τάξεως.

Μ' αν είναι και γραμματικός
πολλά προυκιά (γ)υρεύγει.
(Γ)υρεύγει αμπέλια ατρύγηστα
αμπέλια τρυγησμένα
(γ)υρεύγει και μεσόκοπες
να τα κορφολοούσι.
(γ)υρεύγει μύλους δώδεκα
και με τους μυλωνάδες.
(Γ)υρεύγει και τη θάλασσα
μ' ούλα της τα καράβια
(γ)υρεύγει και τον κυρ – Βορία
να τα καλαρμενίζει.

Επόπαμε της κόρης σας
ας πούμε της βαϊσσας ¹¹ .

Α(να)ψε βαϊσσα το κερι
κι ανέ(β)α και κατέ(β)α
φέρε πανιέρι κάστανα
πανιέρι πορτοκάλια
και βάλλε και γλυκό κρασί
να πιού τα παλικάρια

---

¹¹ Βαϊσσα: (η) υπρέτρια, πληροφορία από το βιβλίο Κασίων Μούσα.

κι αν έχεις κίτρο κόψετο
κάμε το με το μέλι.
Γιατ' είμαστε στα κάλαντα
κι ήμαστε βραχνιασμένοι.
Για δώσε μας το πετεινό
για δώσε μας την κότα
για δώσε μας το τάλαρο
να πάμε σ' άλλη πόρτα.

Τα Κάλαντα των Φώτων¹²

(Δ)εν είν' ετούτη η εορτή ωσάν τη περασμένη
μόνο η μέρα η φρικτή, η δοξολογισμένη.
Που οι παπά(δ)ες πορπατού(ν) με το σταυρό στο χέρι
και μπαίνου(ν) μες τα σπίτια σας και λεν' του Ιορδάνη.
Βοήθεια να έχετε τον Μέγα Ιωάννη.
Κάτω στα Ιεροσόλυμα και στου Χιστού τον Τάφο.
Εκεί δενδρί δεν ήτανε, δενδρί εξεφυτρώθη
το δέντρο ήτο ο Χριστός, η ρίζα η Παναγία
και τα περικλωνάρια του, αγγέλοι και αρχαγγέλοι.
Ω Μιχαήλ Αρχάγγελε, που παίρνεις τα σελένια,
δώσε μου τ' αργυρά κλειδιά, τ' αργυροκουδουνάτα
ν' ανοίξω εις τον παράδεισο που 'χει νερό δροσάτο
να πέσω ν' αποκοιμηθώ στη λεμονιά από κάτω.

---

¹² Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

Να δω και τον Αρχάγγελο, τον φοβερό τρομάτο
που καμπανίζει τις ψυχές αμαρτωλών και δικαίων.
Εκεί που πάει ο δίκαιος, είναι πλατιά στρωμένα
με ρόδα και τριαντάφυλλα με άνθη στολισμένα.
Εκεί που πάει ο αμαρτωλός, έδερνε το κορμί του
με πέτρες και με σίδερα, ως τα να βγει η ψυχή του.
Η Παναγιά, η Δέσποινα, στέκει παρηγοριά του
σιώπα εσύ αμαρτωλέ, μη δέρνεις το κορμί σου
και εγώ είμαι η εύσπλαχνη και σώζω την ψυχή σου.

4.2 Τα έθιμα του Πάσχα

Τις ημέρες του Πάσχα όλα στο νησί διαδραματίζονται σε υπερθετικό βαθμό, από το κόψιμο των λουλουδιών για το στόλισμα του σταυρού, μέχρι την βόλτα του Λαζάρου στις γειτονιές του χωριού και το μάζεμα των αυγών. Δυο παραστάσεις με πρωταγωνιστές τα παιδιά του νησιού, βιώνοντας και εκείνα με τον τρόπο τους τα έθιμα και τις παραδόσεις. Το Σάββατο του Λαζάρου τα παιδιά απαγγέλουν κάλαντα σε κάθε σπίτι του χωριού.

Κάλαντα Λαζάρου¹³

Όλα τα παιδιά :

---

¹³ Πληροφορία από το βιβλίο: «Τα λαογραφικά της Κάσου, Αθήνα 1923».

Κάτω 'κει στην Βυθανεία
κλαίουν Μάρθα και Μαρία
Λάζαρο τον αδερφό τους
τον καλό και ποθητό τους (ή που τον είχαν καρδιακό τους).
Πες μας Λάζαρε τι είδες
εις τον Άδη που επήγες;

Λάζαρος:
Είδα φόβους, είδα τρόμους,
είδα βάσανα και πόνους.
Δώστε μου λίγο νεράκι
να ξεπλύνω το φαρμάκι.
Δώστε μου λίγο κρασάκι
να ξεπλύνω το φαρμάκι,
της καρδιάς μου το χειλέων
και μη με ρωτάτε πλέον.

Όλα τα παιδιά:
Αλάζαρε, Αλάζαρε,
δώσε μας την αυγούλα μας
να πάμε στην δουλειά μας.

«Λάζαρος»

«Περιφορά Λαζάρου στο χωριό»

Καθ' όλη την διάρκεια της Μεγάλης εβδομάδας οι προετοιμασίες δεν σταματούν, καθώς το κάθε νοικοκυριό ετοιμάζει τις παραδοσιακές τούρτες¹⁴ και τους κουκνούκους¹⁵, ψήνοντας τα σε παραδοσιακούς ξυλόφουρνους. Το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής κάθε χωριό στολίζει τον επιτάφιο του και το ίδιο βράδυ γίνεται η περιφορά αυτών σε κάθε σπίτι του χωριού, με τον παπά να μοιράζει ευχές για κάθε μέλος της οικογένειας.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό την ημέρα του Πάσχα είναι το ψήσιμο των αρνιών σε παραδοσιακούς ξυλόφουρνους.

---

¹⁴ Τούρτες: Παραδοσιακές τούρτες με γέμιση από ντόπιο τυρί μυζήθρα, γαρίφαλο και κανέλα.

¹⁵ Κουκνούκοι: ζύμη σε σχήμα όφεντρας, φιδιού κ.α, όπου φέρει στο κέντρο της κόκκινο αυγό.

Αφού καθαριστεί το αρνί γεμίζουν το εσωτερικό του ζώου με παραδοσιακό πασπαρά (μείγμα από ρύζι και συκώτι).

Το έθιμο που ακολουθεί μετά το πέρας της Μεγάλης εβδομάδας είναι το κάψιμο του Ιούδα. Έθιμο που ξεκίνησε από το χωριό Αρβανιτοχώρι και τα τελευταία χρόνια δραματοποιείται και στο γειτονικό χωριό, την Αγία Μαρίνα. Μια μέρα μετά το Πάσχα οι κάτοικοι του χωριού ξεκινούν να στολίζουν και να ντύνουν τον Ιούδα τοποθετώντας τον στην πλατεία του χωριού. Καθ' όλη την διάρκεια της ημέρας ο Ιούδας βρίσκεται ολομόναχος ως ένδειξη περιφρόνησης στο πρόσωπο του. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ακολουθεί το κρέμασμα και το κάψιμό του, στο κέντρο της πλατείας του χωριού.

«Παραδοσιακός κούκνουκας»

«Παραδοσιακές τούρτες»

4.3 Αποκριές

Τις απόκριες οι κάτοικοι της Κάσου είχαν ως έθιμο να μασκαρεύονται και να πηγαίνουν σε όλα τα σπίτια του χωριού τους, με σκοπό να τους αναγνωρίσουν. Αφού αναγνώριζαν όλους τους «μουσκάρους» όπως τους ονομάζουν τους κερνούσαν τοπικά γλυκίσματα και κυρίως μυζιθροπίτια¹⁶ που τα φτιάχνουν την περίοδο της αποκριάς.

---

¹⁶ Μυζιθροπίτια: τυγανισμένα φύλλα ζύμης με γέμιση τυριού (μυζιθρας), βλ. σελ 77.

4.4 Προξενιό – Αρραβώνας

Στην τοπική κοινωνία της Κάσου το προξενιό σηματοδοτούσε την δημιουργία μιας νέας οικογένειας. Η οικογένεια της νύφης και κυρίαρχα ο πατέρας της, ήταν εκείνοι που αποφάσιζαν ποιος θα είναι ο άντρας της κόρης τους. Όταν έβρισκαν τον υποψήφιο γαμπρό τότε με άκρα μυστικότητα έσπευδαν στο σπίτι του προκειμένου να συζητήσουν με τον πατέρα του και να τελειώσουν τις προξενιές. Με την άφιξη της οικογένειας στο σπίτι του γαμπρού, οι προθέσεις τους γίνονταν άμεσα αντιληπτές από τα φαναράκια που κρατούσαν στο χέρι τους αλλά και από τα δύο διαφορετικά παπούτσια που φορούσε ο καθένας τους. Καθ' όλη την διάρκεια των συζητήσεων τόσο η νύφη όσο και ο γαμπρός δεν ήταν ενήμεροι για ότι συνέβαινε καθώς δεν είχαν λόγο για το αποτέλεσμα της προξενιάς. Σε περίπτωση που οι δύο γονείς συμφωνούσαν, όριζαν την ημέρα που θα γίνονταν οι αρραβώνες και στην συνέχεια άναβαν τα φαναράκια τους δηλώνοντας έτσι την επιτυχή προξενιά.

Από την άλλη, στην περίπτωση που η οικογένεια του γαμπρού διαφωνούσε, αποχωρούσαν εξίσου με άκρα μυστικότητα χωρίς να ανάβουν τα φανάρια τους.

Πολλές όμως ήταν και οι περιπτώσεις που η νύφη δεν συμφωνούσε με την επιλογή των γονιών της, λόγω του ότι αγαπούσε κάποιον άλλον. Σε αυτήν όμως την περίπτωση η απόφαση της νύφης ήταν τολμηρή καθώς «κλεβόταν» με το άτομο που αγαπούσε, δηλώνοντας έτσι την αντίδρασή της στην απόφαση που πήρε η οικογένεια της για το μέλλον της. Με αυτόν τον τρόπο η προξενιά που δημιούργησε η οικογένεια της διαλυόταν.

Το αμέσως επόμενο βήμα που ακολουθούσε μετά το προξενικό και αφού είχε ορισθεί η ημερομηνία, ήταν η αρραβώνα. Η διαδικασία, ήθελε τον γαμπρό ένα βράδυ πριν να στέλνει το δαχτυλίδι στην νύφη με μία κοπέλα από την οικογένειά του. Η κοπέλα αυτή ήταν η αδελφή του ή σε περίπτωση που δεν είχε, η πρώτη ξαδέλφη του, της οποίας έπρεπε να δώσει ένα χρυσό δαχτυλίδι σε ένδειξη τιμής που μετέφερε την αρραβώνα. Την αμέσως επόμενη ημέρα, πραγματοποιούνταν οι αρραβώνες στο σπίτι της νύφης. Αφού αντάλλαζαν τις βέρες και όριζαν την ημερομηνία του γάμου, ακολουθούσε γλέντι γιορτάζοντας έτσι το χαρμόσυνο γεγονός.

«Αρραβώνες»

«Γλέντι μετά από αρραβώνες»

4.5 Γάμος

Στην κοινωνία της Κάσου, ο γάμος αποτελούσε μεγάλο κοινωνικό γεγονός που πρωτοστατούσαν πολλά έθιμα και γλέντια καθ' όλη την διάρκεια της εβδομάδας.

Οι προετοιμασίες ξεκινούσαν από την προηγούμενη εβδομάδα με την οικογένεια, τους φίλους και τους γνωστούς της νύφης να πλάθουν και να φουρνίζουν κουραμπιέδες. Οι κουραμπιέδες προορίζονταν για το σπίτι του γαμπρού την ημέρα που θα γινόταν το στρώσιμο του κρεβατιού. Ο δίσκος έπρεπε να περιέχει πεντακόσιους έναν (501) κουραμπιέδες.

Την Παρασκευή πριν το γάμο σειρά είχε το στρώσιμο του κρεβατιού ή αλλιώς το «φόρεμα». Την ημέρα εκείνη οι συγγενείς της νύφης βρίσκονταν στο νυφικό σπίτι και οι συγγενείς του γαμπρού στο πατρικό του αντίστοιχα. Η διαδικασία του εθίμου ξεκινούσε από το σπίτι της νύφης με τους παρευρισκόμενους να κερνιούνται παραδοσιακά γλυκίσματα και ποτό. Όταν τελείωνε το κέρασμα όλοι ξεκινούσαν για την οικία του γαμπρού απ' όπου και θα έπαιρναν το «κανίσκι». Η πομπή ξεκινάει από το σπίτι της νύφης στο πατρικό του γαμπρού με τις αδελφές - ξαδέλφες της να μεταφέρουν τον δίσκο με τους πεντακόσιους έναν (501) κουραμπιέδες και το καλάθι της πεθεράς, το οποίο περιέχει οχτώ διαφορετικά ποτά, σοκολατάκια και κουτιά κομπόστας. Φτάνοντας στον προορισμό τους αρχίζει το κέρασμα από τους κουραμπιέδες του δίσκου καθώς και άλλα γλυκίσματα. Από εκεί δημιουργούσαν για τελευταία φορά πομπή επιστρέφοντας στο νυφικό σπίτι με το «κανίσκι» όπου το κρατούσε εξίσου συγγενικό πρόσωπο του γαμπρού. Το κανίσκι αποτελούσε ένας δίσκος που είχε μέσα τα δώρα του γαμπρού προς την νύφη μαζί με το φόρεμα της δεύτερης μέρας του γάμου.

Στις μέρες μας την θέση του δίσκου έχουν καταλάβει ψάθινα πανέρια. Στην συνέχεια αφού έφταναν στο σπίτι, οι ανύπαντρες κοπέλες σε ηλικία γάμου οι οποίες είχαν και τους δύο γονείς τους εν ζωή έστρωναν το νυφικό κρεβάτι. Οι γονείς και οι πολύ στενοί συγγενείς του ζευγαριού έριχναν στο κρεβάτι χρυσές λύρες ή χρήματα. Αφού ολοκληρωνόταν το στρώσιμο του κρεβατιού σειρά είχαν τα καλέσματα όπως τα ονομάζουν. Σύμφωνα με μαρτυρίες τα παλαιότερα χρόνια στα καλέσματα έβγαιναν οι μεγάλες γυναίκες, οι οποίες έβαζαν κουβέρτες καμηλό¹⁷ στην σέλα των γαϊδουριών και γύριζαν σε όλο το νησί από σπίτι σε σπίτι καλώντας τους κατοίκους του νησιού στον γάμο. Τα νεότερα χρόνια, οι νέες κοπέλες ήταν αυτές που έβγαιναν στα καλέσματα, αν και στις μέρες μας το έθιμο αυτό έχει καταργηθεί.

Το Σάββατο ακολουθούσαν οι προετοιμασίες για το γλέντι του γάμου. Από νωρίς όλες οι νοικοκυρές μαζευόντουσαν στην σάλα της εκκλησίας και δίπλωναν τα παραδοσιακά ντολμαδάκια τα οποία αποτελούσαν μέρος του γεύματος για τον γάμο. Η μητέρα της νύφης προσέφερε σε όλες τις γυναίκες που έσπευσαν να βοηθήσουν από μία ποδιά, η οποία έφερε πάνω της τα αρχικά του ονόματος της νύφης. Την ίδια ημέρα η οικογένεια της νύφης πήγαινε σπίτι του γαμπρού προκειμένου να κάνουν το προικοσύμφωνο, στο οποίο αναγραφόταν τι προίκα δίνει η νύφη στον γαμπρό (βλ. σελ 88). Το βράδυ της ίδιας μέρας η μητέρα του γαμπρού έστελνε στο νυφικό σπίτι ένα μπαούλο που περιείχε τα ρούχα αλλά και τα προικιά του γαμπρού.

---

¹⁷ Καμηλό: κουβέρτες από βελούδο, προερχόμενες από την Αφρική.

«Γυναίκες που φτιάχνουν ντολμαδάκια»

Η Κυριακή ήταν και η μέρα του γάμου. Από το πρωί οι μάγειρες ετοιμάζουν το βραδινό γεύμα το οποίο αποτελείται από ντολμαδάκια, κασιώτικο κατσίκι, πιλάφι και πατάτες τηγανιτές, ψήνοντάς τα σε παραδοσιακούς ξυλόφουρνους.

«Παραδοσιακό πιάτο σε γάμους και πανηγύρια»

Το μεσημέρι του γάμου η νύφη έστελνε στην πεθερά της τρεις πιατέλες με φαγητό, μία με κατσίκι και πατάτες, μία με ντολμαδάκια και άλλη μία με πιλάφι, συνοδεία με ένα μπουκάλι κρασί. Κάθε κοπέλα που μετέφερε τις πιατέλες, η πεθερά σύμφωνα με το έθιμο της έδινε έναν φάκελο με χρηματικό ποσό. Το απόγευμα της Κυριακής έβρισκε την νύφη να προετοιμάζεται για το μυστήριο και τον γαμπρό με την οικογένεια και τους συγγενείς στο πατρικό του με τα όργανα να του τραγουδάνε και να του λένε μαντινάδες. Αφού η νύφη ετοιμαστεί, η οικογένεια της ξεκινάει και πηγαίνει σπίτι του γαμπρού προκειμένου να τον συνοδέψουν στο νυφικό σπίτι. Καταφθάνοντας στην οικία του, τα όργανα συνεχίζουν τις μαντινάδες και οι συγγενείς δίνουν φιλοδωρήματα στους οργανοπαίκτες, καθώς αποτελεί την πληρωμή τους. Στην συνέχεια ξεκινάει η πομπή από το σπίτι του γαμπρού προς το σπίτι της νύφης, ακολουθώντας διαφορετική πορεία από αυτή που έκαναν οι συγγενείς της νύφης προς το σπίτι του, προκειμένου να μην «σταυρώσουν» οι δρόμοι τους, αλλά να συνεχιστεί η πορεία. Καταφθάνοντας σπίτι της νύφης ραίνουν τον γαμπρό με μύρο και στην συνέχεια προτού περάσει το κατώφλι της πόρτας πρέπει να σπάσει ένα ρόδι ως σύμβολο τύχης, γονιμότητας και ευφορίας και στην συνέχεια πρέπει να περάσει ένα πάπλωμα που συμβολίζει το τελευταίο εμπόδιο προτού παντρευτεί την νύφη. Στην συνέχεια κατευθύνονται όλοι προς την εκκλησία με την συνοδεία της λύρας, του λαούτου και του βιολιού παίζοντας τον σκοπό της νύφης, τον σκοπό Μάρς.

«Πομπή νύφης στην εκκλησία – σκοπός Μάρς»

Μετά το πέρας του μυστηρίου η κουμπάρα κρατούσε ένα μαντήλι, όπου μέσα σε αυτό όποιος χαιρετούσε το ζευγάρι, έριχνε μέσα ένα χρηματικό ποσό το οποίο ήταν και το δώρο των νεόνυμφων. Στην συνέχεια ακολουθούσε και το γλέντι του γάμου. Τον χορό άνοιγε ο γαμπρός χορεύοντας την νύφη και στην συνέχεια όλους τους συγγενείς και μετά χόρευαν όλοι όσοι παρευρίσκοντο στο γλέντι. Στο τέλος της βραδιάς το σόι του γαμπρού μοίραζε σε όλο τον κόσμο φιστίκια σε ένδειξη γονιμότητας. Ο γάμος τελείωνε όταν όλοι οι συγγενείς πήγαιναν με το ζευγάρι στο σπίτι τους κλειδώνοντας τον γαμπρό απ' έξω. Ο γαμπρός θα είχε πρόσβαση στο σπίτι μόνο όταν έταζε τι ποτά θα έκανε δώρο για το γλέντι της επόμενης μέρας που ακολουθούσε.

«Χορός ζευγαριού»

Η επόμενη μέρα αποτελούσε την «δεύτερη μέρα του γάμου» όπου από πολύ πρωί η κουμπάρα πήγαινε στο νυφικό σπίτι προκειμένου να στρώσει το νυφικό κρεβάτι. Αφού το έστρωνε έπαιρνε το χρυσό δαχτυλίδι που της είχε αφήσει ο γαμπρός κάτω από το μαξιλάρι ως ανταμοιβή του κόπου της. Το πρωινό εκείνης της ημέρας έβρισκε στο σπίτι και την πεθερά η οποία ερχόταν για να ελέγξει το σεντόνι της νύφης. Το βράδυ της δεύτερης μέρας του γάμου έβρισκε μόνο τους συγγενείς του ζευγαριού στο γλέντι. Το φαγητό που προσέφεραν εκείνη την ημέρα ήταν μακαρόνια με κιμά και αφού έτρωγαν ξεκινούσε και πάλι το γλέντι.

Μετά το πέρας του γάμου και αφού οι νεόνυμφοι δεν έβγαιναν έξω από το σπίτι τους για οχτώ (8) ημέρες, η νύφη πήγαινε στο σπίτι της πεθεράς της προκειμένου να της φιλήσει το χέρι και να της δώσει μία χρυσή λύρα. Επίσης η νύφη εκείνη την ημέρα έκανε δώρο στους κουμπάρους της από ένα ζευγάρι χειροποίητες παντόφλες, οι οποίες ήταν από βελούδο και κεντημένες με μεταξωτή κλωστή. Το βράδυ της ίδιας ημέρας η οικογένεια του γαμπρού έκανε τον «αντίγαμο», ένα τραπέζι δηλαδή στο αντράγυνο και στους πολύ κοντινούς συγγενείς.

4.6 Πανηγύρια

Τα πανηγύρια ήταν και είναι η μεγαλύτερη ψυχαγωγία και διασκέδαση των κατοίκων του νησιού. Η κοινωνική τους ζωή είναι οργανωμένη γύρω από τις εκκλησιαστικές γιορτές και εκδηλώσεις. Τα γλέντια που γίνονται στο νησί είναι ολονύχτια με τους ήχους της λύρας σε συνδυασμό με του λαούτου και του βιολιού να συνεπαίρνουν κάθε ηλικία. Το μεγαλύτερο πανηγύρι που διοργανώνεται είναι αυτό της Παναγίας που πραγματοποιείται το δεκαπενταύγουστο.

Οι Κασιώτες γιορτάζουν επίσης την Αγία Μαρίνα στις 17 Ιουλίου, τον Άγιο Σπυρίδωνα στις 12 Δεκεμβρίου και τον Άγιο Δημήτριο στις 26 Οκτωβρίου.

«Γλέντι σε πανηγύρι του νησιού»

4.7 Μουσικά όργανα

Στις μέρες μας, τρία είναι τα κύρια μουσικά όργανα που λαμβάνουν χώρα σε γλέντια, σε πανηγύρια αλλά και σε διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις του νησιού: η λύρα, το λαούτο και το βιολί. Σύμφωνα όμως με καταγραφές¹⁸ αλλά και με το φωτογραφικό¹⁹ υλικό που υπάρχει, διαφαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις η τσαμπούνα και το σαντούρι αποτελούσαν και αυτά μέρος των μουσικών παραδοσιακών οργάνων.

«Μουσικά όργανα – γλέντι»

« Μουσικό όργανο τσαμπούνα»

«Μουσικό όργανο σαντούρι»

¹⁸ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

¹⁹ Φωτογραφικό υλικό από αρχείο Σοΐλη Φραγκίσκου.

Σύμφωνα με την καταγραφή του βιβλίου «Κασίων Μούσα», στο νησί μεγάλο ήταν το ποσοστό των κατοίκων οι οποίοι έπαιζαν κάποιο από τα τοπικά μουσικά όργανα. Μεταξύ αυτών κάποιοι ήταν επαγγελματίες και κάποιοι άλλοι έπαιζαν ερασιτεχνικά ή το αντιμετώπιζαν σαν μία ευχάριστη δραστηριότητα. Παρακάτω παραθέτονται αναλυτικά οι επαγγελματίες των μουσικών οργάνων που ζούσαν στο νησί εκείνη την περίοδο.

Βιολί²⁰:

- Νικόλας Διακαντώνης – «Παπάς του Ντελί»
- Δημήτρης Λαμπρινός
- Φίλιππος Μουσούρης – «Μουσουρές»
- Νικόλας Κ. Περσελής – «Παπάς»
- Δημήτριος Χαλκίτης – «Ασπρούλης»
- Γιάννης Ηλ. Χειράκης
- Χρυστοφής Μαριάκης

Λαούτο²¹:

- Μανώλης Α. Καραγιαννάκης
- Μανώλης Μηνάς – «της Γκιούλας»

---

²⁰ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κασίων Μούσα, Αθήνα 1998».

²¹ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κασίων Μούσα, Αθήνα 1998».

- Κωνσταντάκης Μηνακούλης – «αδελφός γιατρού»
- Νικόλας Μιχ. Παπακανάκης – «Παπάς»
- Μηνάς Μιχ. Παπακανάκης – « Παπάς»
- Αντώνης Παπαδημητρίου – «της Στούσας»
- Γιώργος Ν. Περσελής
- Νικόλας Στρεβλός
- Μιχάλης Φιλιππής
- Χαδιώτης Φ. Φιλιππής

Λύρα²²:

- Νικολής Ι. Αράπης
- Νικόλας Μ. Γρηγοριάδης
- Γιώργος Καισ. Κίκης
- Σταυρούλης Καισ. Κίκης
- Γιάννης Νικολάου – «Νικολού»
- Γιώργης Ι. Νικολάου – «Σκαζής»
- Κώστας Αντ. Περσελής – «τ' Αντώνναρη»
- Σάββας Κ. Περσελής
- Ηλίας Κ. Περσελής
- Δημήτρης Σάββας Περσελής
- Σάββας Δημήτρης Περσελής

---

²² Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

- Μανώλης Γ. Σκαρβελάκης
- Νεκτάριος Σταματάκης
- Χαδιώτης Φ. Φιλιππής
- Μανώλης Φουντής – «Κουσσόχειλος»

Μαντολίνο:

Σύμφωνα με μαρτυρία της αείμνηστης Κούλας Αντ. Σκαζή, η Ευδοκία Μαυραντώνη, αποφοιτήσασα από το Αρσάκειο Αθηνών το 1918, εργάσθηκε δασκάλα στην Κάσο για μία δεκαετία. Εκτός από τα μαθήματα, δίδαξε χορό και μαντολίνο στις Κασιωτοπούλες της εποχής εκείνης.

Σαντούρι²³:

- Κώστας Καϊκίας – «από την Λέρο»

Τσαμπούνα²⁴:

- Μανώλης Βαλσαμίδης – «από τον Βόλο»

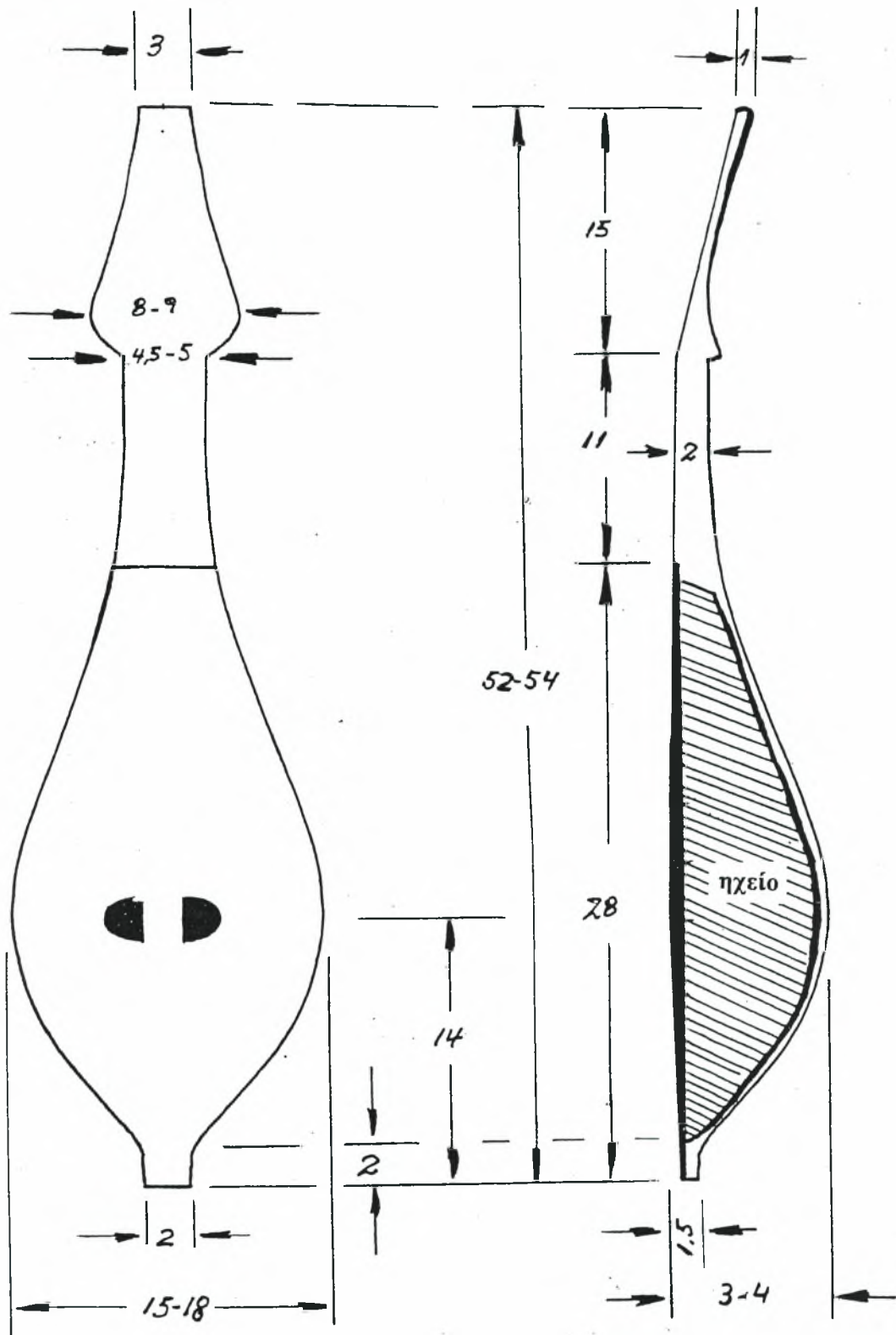
²³ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

²⁴ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

Διαστάσεις της κασιώτικης λύρας.

Πρόσοψη

Πλαγία όψη

Όλες οι διαστάσεις, αντιστοιγούν σε εκατοστά του μέτρου.

²⁵ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

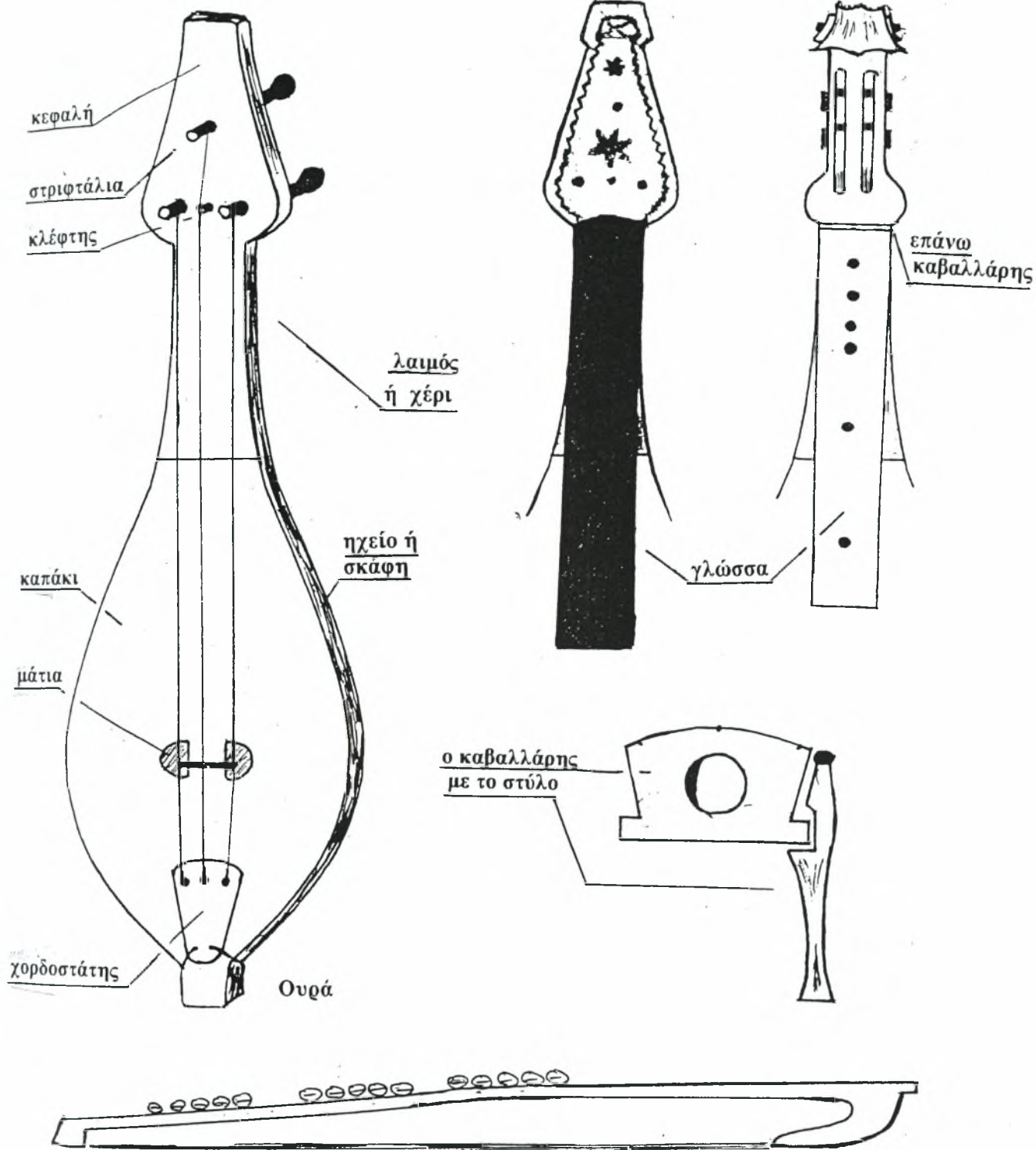

Μέρη και εξαρτήματα της λύρας.

Λύρα αρματωμένη χωρίς γλώσσα.

Κεφαλή λύρας με σκαλίσματα, παραστάσεις και γλώσσα.

Νεότερη κεφαλή λύρας με σιδερένια κλειδιά κ' διακοσμητικό κοχλία

το δοξάρι με τα «κούνια»

²⁶ Πληροφορία από το βιβλίο: «Κάσιων Μούσα, Αθήνα 1998».

4.8 Παραδοσιακή φορεσιά

Την παραδοσιακή φορεσιά της νήσου Κάσου, τόσο την γυναικεία όσο και την αντρική, χαρακτηρίζει η απλότητα και η σεμνότητα. Επηρεασμένη από τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα η αντρική φορεσιά αποτελείται από την βράκα, την λευκή πουκαμίσα, το μαύρο γιλέκο, το ζωνάρι και τέλος τον μαύρο μπερέ.

Από την άλλη πλευρά η γυναικεία φορεσιά αποτελείται από την φούστα, το πανωφόρι, το (τ)σεμπέρι και το χαυλί. Την φορεσιά, οι γυναίκες την φορούσαν κυρίως σε γιορτές και σε επετείους (ολοκαύτωμα Κάσου). Χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτών είναι και η διαφορετικότητα των χρωμάτων

«Αντρική και γυναικεία φορεσιά»²⁷

²⁷ Φωτογραφικό υλικό από το αρχείο της Σοφίλα Νικολέτας.

4.9 Παραδοσιακά κοσμήματα

Τα παραδοσιακά κοσμήματα τα χρησιμοποιούσαν οι Κασιώτισσες προκειμένου να στολίσουν την ενδυμασία τους (παραδοσιακή φορεσιά), κάνοντας την με αυτόν τον τρόπο κομψότερη. Ήταν κατασκευασμένα από χρυσό. Τέτοιου είδους κοσμήματα είχαν κυρίως οι κόρες ναυτικών και των πιο οικονομικά ανεξάρτητων οικογενειών καθώς αποτελούσε ένδειξη ευπορίας. Τα παραδοσιακά κοσμήματα αποτελούν τα εξής:

- οι αμπρακάμοι
- τα μπετόνια
- τα αμπρακομπέτονα (πιο μεγάλα σε μέγεθος, κάτι ανάμεσα σε αμπρακάμους και μπετόνια)
- το μερμί
- το γιορδαλίκι
- ο αγκαθωτός σταυρός
- οι τούμπλες
- οι λίρες
- τα πεντόλιρα
- τα αγιοκωνσταντινάτα
- τα δαχτυλίδια από χρυσό

Στις μέρες μας, συνηθίζεται στο νησί τα παραδοσιακά κοσμήματα να παραδίδονται από γενιά σε γενιά. Την ημέρα του γάμου, συνήθως είτε η γιαγιά, είτε η μητέρα της νύφης παραδίδουν τα κοσμήματα (συχνότερα δίνουν αμπρακάμους) μετά την λήξη της τελετής, «χρυσώνοντας» έτσι την νύφη (βλ. φωτογραφικό υλικό στη σελ 80).

4.10 Παραδοσιακή κουζίνα²⁸

Η κουζίνα της Κάσου είναι από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νησιού. Έχοντας υποστεί πολλές επιδράσεις (από την γειτονική Κρήτη, αλλά και από τους Κασιώτες ναυτικούς που ταξίδευαν σε όλο τον κόσμο καθώς και από τους Κασιώτες εξ Αιγύπτου) η κουζίνα του νησιού περιλαμβάνει μοναδικά εδέσματα, τα οποία δεν τα συναντάμε σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Η σύντομη καταγραφή που ακολουθεί καλύπτει ένα μικρό μέρος από τα γλυκά και τα φαγητά, που με ιδιαίτερη ευλάβεια εξακολουθούν να προσφέρουν στο νησί. Ιδιαίτερα στα πανηγύρια και στις γιορτές η ποικιλία είναι τεράστια.

Μακαρούνες:

Ζυμαρικό που παλαιότερα οι νοικοκυρές συνήθιζαν να ζυμώνουν και να πλάθουν σε σχήμα πέννες. Σερβίρετε με πολλούς τρόπους, κυρίως με σιτάκα (είδος τυριού) και τηγανισμένο κρεμμύδι ή με σκόρδο – σκορδομακαρούνες.

Ντουρμάες (ντολμαδάκια) :

Τα Κασιώτικα ντολμαδάκια αποτελούν το πιο γνωστό έδεσμα του νησιού. Κατασκευάζονται σύμφωνα με τις κλασσικές συνταγές, αλλά τυλίγονται σε αμπελόφυλλα και έχουν ένα πολύ μικρό ειδικό σχήμα.

---

²⁸ Πληροφορία από άρθρο στο www.kassos.gr

Πιλάφι Κασιώτικο:

Γίνεται με ρύζι που βράζει σε ζωμό κρέατος με ντομάτες και σερβίρεται με το κρέας ή σκέτο, πασπαλισμένο με κανέλλα. Αποτελεί μέρος στο γεύμα του γάμου και των πανηγυριών.

Μπουστιά:

Αρνίσια εντόσθια γεμιστά με πασπαρά (κιμάς, συκώτι και ρύζι).

Ροϊκιο:

Αγριόχορτο που μοιάζει με ραδίκι και φύεται στο βραχώδες έδαφος της Κάσου. Σερβίρεται βραστό σαν σαλάτα ή γιαχνί, μαγειρεμένο με ντομάτα.

Σιτάκα:

Κασιώτικο τυρί που κατασκευάζεται από παχύ πρόβειο ή κατσικίσιο γάλα που πρέπει να βράσει επί ώρες. Τρώγεται ως τυρί με κουλούρες ή σερβίρεται με μακαρούνες.

Ελαϊκή:

Είδος τυριού που παράγεται από αλμυρή μυζήθρα η οποία έχει μείνει σκεπασμένη σε ένα δοχείο μαζί με βούτυρο, για 4 – 5 μήνες.

Μοσχοπούγκια:

Μικρά γλυκά από ειδική ζύμη σε σχήμα «πουγκιού», γεμιστά με αμύγδαλο, ζάχαρη και ανθόνερο.

4.11 Τοπική διάλεκτος

Η τοπική διάλεκτος του νησιού διατηρεί τον χαρακτήρα της μέχρι τις μέρες μας. Μέρος της διαλέκτου αποτελούν οι λέξεις με αρχαιοελληνική προέλευση (τα ρήματα σε χρόνο αόριστο κρατάνε το πρόθεμα τους, για παράδειγμα: επή(γ)α αντί για πήγα όπως και ήφερα αντί για έφερα) . Ωστόσο Ενετοί και Τούρκοι κατακτητές άφησαν έντονο το αποτύπωμα τους διαμορφώνοντας με αυτόν τον τρόπο την τοπική διάλεκτο. Επίσης κύριο χαρακτηριστικό της διαλέκτου αποτελεί το γεγονός ότι σε πολλές από τις λέξεις δεν προφέρεται το γράμμα «Δ» (για παράδειγμα παι(δ)ί όπως και (Δ)ημήτρης) καθώς και το γράμμα «Γ» (για παράδειγμα επή(γ)α αντί για την λέξη πήγα).

5. Ο χορός και οι σκοποί της νήσου Κάσου

Οι κάτοικοι της Κάσου, στην προσπάθειά τους να παραμείνει ζώσα η παράδοση του νησιού διατηρούν και αναβιώνουν τα έθιμα του τόπου τους σε μέγιστο βαθμό. Όπως διαπιστώνεται η ζωή τους είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον χορό και το τραγούδι καθώς τα συναντάμε σε πολλές περιστάσεις (γάμους, βαφτίσεις, γλέντια).

Οι χοροί που χορεύουν μέχρι και σήμερα είναι η σούστα, ο ζερβός, συρτό «καλαματιανό» σε μουσικό μέτρο 7/8 καθώς και συρτό Αιγαίου σε μουσικό μέτρο 2/4. Έχοντας δεχτεί όμως επιρροές από την γειτονική Κρήτη και τα Δωδεκάνησα πολλοί είναι εκείνοι που θα χορέψουν και άλλους χορούς όπως: συρτό Χανιώτη, πεντοζάλι, μαλεβιζιώτη, και ροδίτικο ή αλλιώς πηδηχτό Ρόδου.

Τέλος σύμφωνα με καταγραφές αλλά και μαρτυρίες ηλικιωμένων κατοίκων του νησιού, το χορευτικό ρεπερτόριο της Κάσου δεν περιοριζόταν σε αυτούς τους χορούς καθώς υπήρχαν και άλλοι οι οποίοι με το πέρασμα των χρόνων έχουν χαθεί.

5.1 Χορός Ζερβόδεξις

Σύμφωνα με αναφορά του βιβλίου «Κασίων Μούσα» ο Ζερβόδεξις αποτελούσε μέρος των χορών του νησιού. Στις μέρες όμως, ο χορός αυτός δεν είναι γνωστός ούτε σαν μελωδία αλλά δεν γνωρίζουμε ούτε την χορευτική φόρμα του χορού.

5.2 Χορός Φουμιστός

Σύμφωνα με αναφορά του βιβλίου «Κασίων Μούσα» ο Φουμιστός αποτελούσε μέρος των χορών του νησιού. Στις μέρες όμως, ο χορός αυτός δεν είναι γνωστός ούτε σαν μελωδία αλλά δεν γνωρίζουμε ούτε την χορευτική φόρμα του χορού.

5.3 Χορός Κλω(τ)σές

Σύμφωνα με αναφορές των κατοίκων αλλά και των οργανοπαιχτών του νησιού, ο χορός Κλω(τ)σές αποτελούσε μέρος των χορών του νησιού. Στις μέρες όμως, ο χορός αυτός δεν είναι γνωστός ούτε σαν μελωδία αλλά δεν γνωρίζουμε ούτε την χορευτική φόρμα του χορού.

5.4 Χορός τα Κεφαλλονίτικα

Σύμφωνα με αναφορά του βιβλίου «Κασίων Μούσα» τα Κεφαλλονίτικα αποτελούσαν μέρος των χορών του νησιού. Στις μέρες όμως, ο χορός αυτός δεν είναι γνωστός ούτε σαν μελωδία αλλά δεν γνωρίζουμε ούτε την χορευτική φόρμα του χορού.

5.5 Χορός Σούστα

Η σούστα αποτελεί τον κυρίαρχο χορό σε όλα τα πανηγύρια, γλέντια και κοινωνικές εκδηλώσεις του νησιού. Κύριο χαρακτηριστικό του χορού είναι το σουστάρισμα στις μύτες των ποδιών το οποίο δεν είναι έντονο,

αλλά και η μικρή έκταση των βημάτων. Χορεύεται σε ανοιχτό κύκλο από άντρες και γυναίκες. Είναι οργανικός σκοπός (χωρίς τραγούδι), ο ρυθμός του είναι δίσημος (2/4) και η χορευτική του φόρμα²⁹ έχει σαν βάση την χορευτική φόρμα του χορού χασαπιά. Για να ολοκληρωθεί μια χορευτική φόρμα χρησιμοποιούμε 12 χορευτικούς χρόνους³⁰. Στην διάρκεια των 6 πρώτων χορευτικών χρόνων, πραγματοποιείται το πρώτο μέρος του χορού, που αποτελεί το μισό μέρος της χορευτικής φόρμας και εκτελείται επιτόπου και δεξιά προς την φορά του χορού. Οι επόμενοι 6 χορευτικοί χρόνοι αποτελούν το δεύτερο μισό της χορευτικής φόρμας και πραγματοποιούνται επιτόπου και έξω.

Κάθε χορευτική κίνηση συνοδεύεται από ένα ελαφρύ σουστράρισμα το οποίο αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του χορού. Για να επιτευχθεί το σουστάρισμα, καθοριστικό ρόλο παίζει το πόδι στήριξης το οποίο αποτελεί την γενεσιουργό αιτία κάθε κίνησης ή υποδιαίρεσης. Για παράδειγμα, μέσα στη διάρκεια ενός χρόνου μπορώ να κάνω δύο επιμέρους κινήσεις (υποδιαίρεση). Σε αυτήν την περίπτωση, ο χρόνος 1 υποδιαιρείται και γίνεται 1·1.

---

²⁹, ³⁰, ³¹ Πληροφορία: Δήμας Γιάννης, σημειώσεις ειδικότητας Παραδοσιακών Χορών, Τ.Ε.Φ.Α.Α Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Χορός Σούστα. Ρυθμός 2/4

Πίνακας 1	Ανάλυση του πρώτου μέρους της χορευτικής φόρμας. Το πρώτο μέρος ισοδυναμεί με το ½ της χορευτικής φόρμας.					
Μουσικοί χρόνοι	1	2	3	4	5	6
Χορευτικοί χρόνοι και αριθμητική μετρική.	1	2	3	4·4	5	6
Πέλματα	A	Δ	Δ	A	Δ	A
Μετρική λεκτική	Μέσα	Πλάι	Πλάι	Σταυρώνω	Πλάι	Πλάι
Σύντομη περιγραφική ανάλυση	(Αρχική θέση ένα βήμα έξω από τη νοερή γραμμή του κύκλου). Μέσα προς το κέντρο του κύκλου το ΔΠ, ενώ ταυτόχρονα το ΔΠ στήριξης δίνει ώθηση κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα (βλ. σελίδα 55, παράγραφο 5.5)	Το ΔΠ, ακολουθώντας τη ροή της κίνησης έρχεται να σταματήσει με την μύτη κοντά στην καμάρα του ΑΠ.	Το ΔΠ πατάει στην διάσταση προς την φορά του χορού, ενώ ταυτόχρονα, το ΑΠ στήριξης δίνει ώθηση κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα.	Το ΑΠ στο 4 ^ο σταυρώνει (στον αέρα) μπροστά από το ΔΠ στήριξης ενώ ταυτόχρονα το ΔΠ στήριξης δίνει ώθηση κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα. Το ΑΠ ακολουθώντας τη ροή κίνησης έρχεται να πατήσει στο 4 ^ο σταυρωτά μπροστά και προς τη φορά του χορού.	Πλάι το ΔΠ πατάει στην διάσταση προς την φορά του χορού. Ταυτόχρονα, το ΑΠ στήριξης δίνει ώθηση κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα.	Πλάι το ΑΠ ακολουθώντας την ροή της κίνησης έρχεται να σταματήσει με την μύτη στην καμάρα του ΔΠ.

Πίνακας 2	Ανάλυση του δεύτερου μέρους της χορευτικής φόρμας. Το δεύτερο μέρος ισοδυναμεί με το ½ της χορευτικής φόρμας.					
Μουσικοί χρόνοι	1	2	3	4	5	6
Χορευτικοί χρόνοι και αριθμητική μετρική A	1	2	3	4·4	5	6
Χορευτικοί Χρόνοι και αριθμητική μετρική B	7	8	9	10·10	11	12
Πέλματα	A	Δ	Δ	A	Δ	A
Μετρική λεκτική	Μέσα	Πλάι	Έξω	Έξω	Έξω	Έξω
Μετρική περιγραφική ανάλυση	(Αρχική θέση κοντά στην νοερή γραμμή του κύκλου).	Πλάι το ΔΠ, ακολουθώντας τη ροή της κίνησης έρχε-	Έξω πάτημα το ΔΠ, ενώ το ΑΠ στήριξης δίνει ώθηση	Έξω πάτημα προς τα πίσω. Το ΑΠ ενώ ταυτόχρονα	Έξω πάτημα το ΔΠ ενώ το ΑΠ στήριξης δίνει ώθηση	Έξω το ΑΠ ακολουθώντας την ροή της κίνησης

Μέσα προς το κέντρο το ΑΠ, ενώ ταυτόχρονα το ΔΠ στηρίζεις δίνεις ώθηση κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα.	ται να σταματήσει με την μύτη κοντά στην καμάρα του ΑΠ.	κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα, ενώ ταυτόχρονα το ΔΠ πατάει έξω.	το ΔΠ στηρίζεις δίνεις ώθηση κάνοντας δύο μικρές αναπάλσεις. Το πάτημα γίνεται στο τέλος της μικρό – δεκάδας του χρόνου.	κάνοντας το χαρακτηριστικό σουστάρισμα.	έρχεται να σταματήσει με την μύτη στην καμάρα του ΔΠ.
--	---	--	--	---	---

5.6 Χορός Ζερβός

Ο εν λόγω χορός αποτελεί μέρος των χορών που επιβιώνουν στο νησί μέχρι και σήμερα. Η πιθανή ονομασία του χορού προέρχεται από την κίνηση του χορού «ζερβά», δηλαδή προς τα αριστερά. Χορεύεται σε ανοιχτό κύκλο από άνδρες και γυναίκες σε τυχαία θέση. Η λαβή του χορού είναι χιαστί (X).

Ο ρυθμός του είναι 2/4 (χαρακτηριστικά αργό) και η αγωγή του αρχικά είναι αργή και προοδευτικά εξελίσσεται σε γρήγορη. Για να ολοκληρωθεί μια χορευτική φόρμα στο αργό μέρος χρησιμοποιούμε 12 μουσικούς χρόνους ή 6 φορές το 2/4, ενώ στο γρήγορο μέρος χρησιμοποιούμε 8 μουσικούς χρόνους ή αλλιώς 4 φορές το 2/4.

Στο αργό μέρος, το κάθε χορευτικό βήμα εκτελείται στη διάρκεια ενός μουσικού μέτρου 2/4. Τέλος κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του χορού είναι το σουστάρισμα που γίνεται κυρίως στο γρήγορο μέρος και είναι σχεδόν όμοιο με αυτό της σούστας.

Η ανάλυση του χορού έχει ως εξής:

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Την ρυθμολογία, την ανάλυση και την ορολογία, που ακολουθώ και καταγράφω στην παρούσα εργασία, ως στοιχεία τα δανείζομαι από τις σημειώσεις του πανεπιστημιακού μου δασκάλου κ. Γιάννη Δήμα 'πανεπιστημιακό Διδάσκοντα στο αντικείμενο Χορολογία Ελληνισμού στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας'.

Χορός Ζερβός. Ρυθμός 2/4

Πίνακας 3	Ανάλυση αργού μέρους.					
Χορευτικοί και μουσικοί χρόνοι	1	2	3	4	5	6
Διάρκεια χορευτικών βημάτων	1-2	3-4	5-6	7-8	9-10	11-12
Πέλματα	A	Δ	Δ	A	Δ	A
Μετρική λεκτική	<u>Βήμα</u>	<u>Πλάι</u>	<u>Βήμα</u>	<u>Πλάι</u>	<u>Βήμα</u>	<u>Σταυρωμα</u>
Μετρική περιγραφική ανάλυση	Βήμα το ΑΠ πατάει στην διάσταση αντίθετα προς την φορά του χορού.	Πλάι το ΔΠ ακολουθώντας τη ροή της κίνησης έρχεται να σταματήσει με την μύτη στην καμάρα του ΑΠ.	το ΔΠ πατάει στην διάσταση προς την φορά του χορού.	Πλάι το ΑΠ ακολουθώντας την ροή της κίνησης έρχεται να σταματήσει με την μύτη στην καμάρα του ΔΠ.	Βήμα το ΑΠ πατάει στην διάσταση αντίθετα προς την φορά του χορού.	Σταυρωμα μπροστά από το ΑΠ στήριξης αντίθετα προς την φορά του χορού σε μικρό, αργό ημικάθισμα (μικρό βύθισμα).

Πίνακας 4	Ανάλυση γρήγορου μέρους.							
Μουσικοί χρόνοι	1	2	3	4	5	6	7	8
Χορευτικοί χρόνοι	1	2	3	4	5	6	7	8-8
Πέλματα	A	Δ	Δ	A	A	Δ	Δ	A·Δ
Μετρική λεκτική	<u>Βήμα</u>	<u>Πλάι</u>	<u>Βήμα</u>	<u>Πλάι</u>	<u>Βήμα</u>	<u>Στήριξη</u>	<u>Σταυρωμα</u>	<u>Πάτημα</u>
Μετρική περιγραφική ανάλυση	Βήμα το ΑΠ πατάει στην διάσταση αντίθετα προς την φορά του χορού.	Πλάι το ΔΠ ακολουθώντας τη ροή της κίνησης έρχεται να σταματήσει με τη μύτη στην καμάρα του ΑΠ.	Βήμα το ΔΠ πατάει στην διάσταση προς την φορά του χορού.	Πλάι το ΑΠ ακολουθώντας τη ροή της κίνησης έρχεται να σταματήσει με την μύτη στην καμάρα του ΔΠ.	Βήμα το ΑΠ πατάει στην διάσταση αντίθετα προς την φορά του χορού.	Στήριξη στο ΑΠ όπου εκτελεί μικρό ανάπαυση και ταυτόχρονα το ΔΠ ελαφρός τεντωμένο στον αέρα ακολουθεί τη ροή της κίνησης αριστερά και αντίθετα προς την φορά.	Το ΔΠ συνεχίζοντας την ροή της κίνησης σταυρώνει μπροστά από το ΑΠ στήριξης και πατάει στο τέλος της μικροδεκάδας ³¹ του χρόνου.	Πάτημα αντίθετα προς την φορά του κύκλου, μια με το ΑΠ και μια με το ΔΠ αντίστοιχα, με βάση την λεκτική μετρική μ.μ. (βλ. περίπτωση σουστάς σελ 55).

Χορός Ζερβός:

Στην συνέχεια παραθέτονται οι στίχοι του τραγουδιού οι οποίοι είναι μοναδικοί για το συγκεκριμένο τραγούδι.

Στίχοι τραγουδιού:

Αργό μέρος:

Άιντες... ε, ν' Αϊ μου Γιώργη τις Χαδιές, άιντες, βοήθα να γυρίσω.

Ω... στα Αϊ - Γιωργιού τ' ανήφορο,

ω... κανέλα και γαρύφαλλο.

Άιντες... ε, γοναπιστός στη χάρη σου, άιντες, έρι... να 'ρθω να προσκυνήσω.

Ω...ν' Αϊ μου Γιώργη του βουνού,

ω... φέρε το νου μου, απού 'ναι, απού 'ναι αλλού.

Γρήγορο μέρος:

Το παι(δ)ί μου τούτου (δ)α,

πότε ε(γ)ίνη τόσο (δ)α;

και γκουίζει και μιλά

και φωνάζει και «μπαμπά».

Ω, ντιρλί – ντιρλί – ντιρλιά του,

κατουρλιές βρωμεί η ποδιά του.

Ω, να το (δ)είρω θέλω 'γω,

με της μύ(γ)ας το φτερό.

Να το (δ)είρω θέλω πάλι,

με της λύρας το δοξάρι.

5.7 Οι σκοποί της νήσου Κάσου

... “Οι σκοποί της Κάσου χαρακτηρίζονται από τη χάρη και την μελωδικότητα των. Πάνω σε δίστιχα ποικίλου περιεχομένου, θεμελιώνονται, ωραιότατοι εκ παραδόσεως μελωδικοί σκοποί που πρέπει να έχουν βίο αιώνων.

Άλλοι σε περίεργους μουσικούς τόνους, σαν το «ζαντάνικο», που είναι σε ήχο «έσω πρώτο πεντάφωνο», όπως θα τον έλεγαν οι παλαιοί διδάσκαλοι μας, άλλοι που μοιάζουν βυζαντινή ψαλμωδία, όπως το «πάθος» που θυμίζει τα ευλογητάρια του Μ. Σαββάτου, και άλλοι που συγκινούν μέχρι δακρύων, όπως το «αλέντι», με λόγια πατριωτικά...” αναφέρει ο Ν. Γ. Μαυρή στο βιβλίο του «Κασιακή λύρα, Αθήνα 1928» (σελ βιβλίου –ιζ-).

Οι σκοποί της Κάσου σύμφωνα με την καταγραφή του Ν. Γ. Μαυρή, στο βιβλίο του «Κασιακή λύρα, Αθήνα 1928» βρέθηκαν να είναι 63. Όμως το 1993 καταγράφηκαν από την δισκογραφική εταιρία «ΠΑΠΙΓΚΟ-ΛΥΡΑ»³² άλλοι 11 σκοποί οι οποίοι δεν περιλαμβάνονται στην πιο πάνω απογραφή.

Στις μέρες μας, οι σκοποί οι οποίοι έχουν επιβιώσει και τραγουδιούνται μέχρι πρόσφατα, παραθέτονται αναλυτικά παρακάτω.

---

³² Η ηχογράφιση περιλαμβάνει 21 κασιώτικες μελωδίες με τον γενικό τίτλο: «Κάσος – Σκοποί της Λύρας – Τρεις γενιές Λαϊκών Μουσικών». Μουσική επιμέλεια: Λάμπρος Λιάβας – Παραγωγή: Εταιρία Κασιακών Μελετών (σε συνεργασία με τον δήμο Κάσου) – ΠΑΠΙΓΚΟ.

5.8 Σκοπός Αλέντι

Στίχοι σκοπού:

Άιντες...τη κάθε λέξη απού θα πω
μετρώ με το κουμπάσο,
άιντες...για να τα λόγια μου σωστά,
σα(ν) τραγουδώ στη Κάσο.

5.9 Σκοπός Αφούσης

Στίχοι σκοπού:

Ένα παπόρι έρχεται, να το πω, να μην το πω
κ' είναι κοντά ν' αράξει, κ' είναι κοντά ν' αράξει.
Και φέρνει της αγάπης μου, παλαρέ, παλάρ' αντρά
ποκάμισο ν' αλλάξει, ποκάμισο ν' αλάξει.
Εγέρασα και δε μπορώ, να το πω, να μην το πώ
τις νύχτες να (γ)υρίζω, τις νύχτες να (γ)υρίζω.
Και τις ψιλό μελαχρινές, παλαρέ δυο τρείς φορές
να τις καλησπερίζω, να τις καλησπερίζω.

5.10 Σκοπός Βοσκίστικος

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... σκοπέ μου μερακλίτικε
μαραίνεις την καρδιά μου,
άιντες... την ώρα που σε τραγουδώ
ξεχνώ τα βάσανα μου.

5.11 Σκοπός Γιαέλι

Στίχοι σκοπού:

Είναι πρωτάκουστος σκοπός και αυτός από τη Κάσο
και πρέπει να το τραγουδώ προτού να το ξεχάσω.

Δεν ημπορώ τα πάθη μου της πέτρας να τα λέω,
κ' η πέτρα να μη μου μιλά, να κάθομαι να κλαί(γ)ω.

5.12 Σκοπός Διαγκούσικος

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... ω θεέ μου αφού 'σαι στα ψηλά

στείλε το χάρο κάτω,

να πάρει το κορμάκι μου

που 'ν' βάσανα γεμάτο.

Άιντες...δεν ξέρω που ν' αποτανθώ,

στο θιό (θεό) είτε στο χάρο

για αυτή τη ψεύτικη ζωή,

παράταση να πάρω.

5.13 Σκοπός Δυο λογιά

Στίχοι σκοπού:

Άιντε...τα νιάτα μου βαρέθηκα, θέλω να τα πουλήσω

που σ' αγαπούσα δυο λογιά.

Άιντε... μα δεν ευρίσκω μερακλή να του τα χαλαλίσω

που σ' αγαπούσα δυο λογιά.

Άιντε...τα νιάτα μου βαρέθηκα, και όποτε θέλεις χάρε

που σ' αγαπούσα δυο λογιά.

Άιντε... στο στήθος μου γονάτισε, και τη ψυχή μου πάρε

που σ' αγαπούσα δυο λογιά.

5.14 Σκοπός Ζαντάνα

Στίχοι σκοπού:

Άιντες...η Κάσος μεσ' τη θάλασσα

μόνη της αρμενίζει,

άιντες... και όποιον τον δει τον χαιρετά

και ας μην τον εγνωρίζει.

5.15 Σκοπός Καληνυχτιά

Με αυτόν τον σκοπό συνηθίζεται να τελειώνει ένα γλέντι.

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... ε η νύχτα ώρες δεκατρείς, μόνο τις τρεις κοιμούμε,

έλα να σε φιλήσω, μελαχροινούλα μου,

να σβήσει το γιαγκίνι που 'χει η καρδούλα μου.

Άιντες... ε τις άλλες κάθομαι ξυπνός και σένα συλλογούμε.

Τέσσερα πορτοκάλια, τα δυο σαπίσανε,

ήρθα για να σε κλέψω μα δε μ' αφήσανε.

5.16 Σκοπός Καμαρωμένη

Στίχοι σκοπού:

Άιντε... άμα προβάλω και σε δω
άιντε... χωριό μου Α Μαρίνα,
άιντε... καμαρωμένη μου,
(α)νοί(γ)ου(ν) τα φυλλοκάρδια μου,
άιντε... σα τ' Απριλιού τα κρίνα.

5.17 Σκοπός Κανάρια

Στίχοι σκοπού:

Ε... από το μπαρκόνι πέφτω κανάρια, πέφτω για να σκοτωθώ,
ε... κ' η αγάπη μου φωνάζει κανάρια, πιάστε το για το θεό.
Άιντες... αποφάσισα κανάρια, στην Αγία Σοφία, που (ή)μπες
να 'ρχουτε να προσκυνούνε κανάρια, Τουρκοπούλες και Ρωμιές.
Άιντες... αποφάσισα τα μαύρα κανάρια, να τα ράψω φορεσιά,
άιντες... να τα βάλλω να περάσω κανάρια, να σου κάψω τη καρδιά.

5.18 Σκοπός Καταχανήστικος

Στίχοι Σκοπού:

Άιντες... πόσες φορές μεσάνυχτα
και νύχτες εμπορπάτου,
άιντες... πόσες φορές η αστραπή
μου 'δινε φώς και επάτου.

5.19 Σκοπός Λιβισιάνος

Στίχοι σκοπού:

Άιντε... καμιά φορά και ο άνθρωπος, μόνος και αμοναχός του.

Έχει στον άγιο Κωνσταντίνο

νερό τρεχάμενο,

η αγάπη σου με κάνει

πουλί πετάμενο.

Άιντε... κάνει κακό στην νιότη του, που δεν το κάνει εχθρός του.

Γιαλό, γιαλό πηγαίνω

τα κύματα μετρώ,

καινούρια αγάπη κάνω

παλιά δε λησμονώ.

5.20 Σκοπός Μαρς

Οργανικός σκοπός με τον οποίο μέχρι και σήμερα συνοδεύουν την νύφη στην εκκλησία. Συναντάται και ως «ο σκοπός της νύφης».

5.21 Σκοπός Μπαρμπούνι

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... μπαρμπούνι μου της θάλασσας

ολόχρυσο μου ψάρι,

κρίμας εγώ να σ' αγαπώ

και άλλος να σε πάρει.

Θεέ μου μεγαλοδύναμε
μεγάλε και μεγάλη,
βγάλε με από τα βάσανα
σε μια χαρά με βάλε.

5.22 Σκοπός Μπλού - Μαρέν

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... ε τα μπλού - μαρέν σου πρέπουνε και καθημέρνιασε τα,
έρι... πάρε από την καρδούλα μου φωτιά, σιδέρωσε τα.
Άιντες... ε πρέπου σου και τα μπλού - μαρέν, μα πρέπου σου και τ'
άσπρα
έρι... και σα τα βάλεις φαίνεσαι σαν ουρανός με τ' άστρα.
Άιντες... ε όμορφη απού σε λέγανε, αμ όμορφη είσαι κιόλα(ς),
έρι... σαν το σγουρό βασιλικό και τη καρνάδα βιόλα.
Άιντες... ε πάρε τα μέτρα της καρδιάς και πάρε μια σαΐτα,
έρι... μες το φαρμάκι βάλλε τη και όπου σ' αρέσει χτύπα.

5.23 Σκοπός Ντρίτση

Στίχοι σκοπού:

Δεν ειν' καράβια στο γιαλό, δεν ειν' πανιά απλωμένα
δεν είν' καμιά στη γειτονιά, να μ' αγαπά και μένα.
Και εμέ με λένε ντρί(τ)ση, το κόκαλο μου τρίσει,
και επήγα στο Παρίσι, κ' είδα το κυπαρίσσι,

και βίει μου και μουντέρω κ' ύστερα μαινέρω.
Της χήρας το οικόσιτο μου τρώει τ σπαρμένο,
και της το πιάνω καθ' αργά μα δεν τη καλαγγέλω.
Και εμέ με λένε ντρί(τ)ση, το κόκαλο μου τρίσει,
και επήγα στο Παρίσι, κ' είδα το κυπαρίσσι.
και βίει μου και μουντέρω κ' ύστερα μαινέρω.
Παίζε, παίζε σου λέω παίζε, παίζε.
Ποιος είδε φάρο στο βουνό, παπά να σπά(ει) καρύδια
και α(π)ό πίσω η παπαδιά να του βαστά τα ....
παίζε σου λέω παίζε, παίζε σου λέω παίζε.
Και γώ θα σε πλερώσω, έναν εκατοστάρικο θα βγάλω να σου δώσω.
Και εμέ με λένε ντρί(τ)ση, το κόκαλο μου τρίσει,
και βίει μου και μουντέρω κ' ύστερα μαινέρω.

5.24 Σκοπός Πάθος

Στίχι σκοπού:

Αιντες... ε, πάλι βάσανα...

τη λύρα μου και τη φωνή θα μαγνητοφωνήσω,

ένα μικρό ενθύμιο να σας αφήσω πίσω.

5.25. Σκοπός Πανακαλωτές³³

Στίχοι σκοπού:

Τα χρόνια του περάσασι

κοπάζει η δύναμη του
παρ' όλα αυτά δεν φθείρεται
το κέφι κ' η φωνή του.

Οι (δ)οξαριές του σαϊτιές
τα (δ)άχτυλα του μέλι
κ' η μαντινά(δ)α που θα πει
πενέματα δε θέλει.

Ζωντάνια δίνει του γλεντιού
ο γέρος σα γλεντίζει,
όπως τ' αλάτι στη ζωή
απού το νοστιμίζει.

Φαντάσου βρύση χωρίς νερό
συγκρίνεται να (δ)είτε.
δίχως του γέρου τη φωνή
τα γλέντια φανταστείτε.

Είσαι ένας στύλος φανερός
εσύ είσαι ο πατριάρχης
κα όλα θα μείνουν σκοτεινά
σα πάψεις να υπάρχουν.

---

³³ Σκοπός με αυτοσχέδιες μαντινάδες κάθε φορά, ανάλογα την περίπτωση.

5.26 Σκοπός Πισωμέρι

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... ε μέρα και νύχτα κύματα,

τη Κάσο μας χτυπούνε.

Άιντες... τη χαϊδεύουν απαλά

και τη παρηγορούνε.

5.27 Σκοπός Σύντεκνος

Στίχοι σκοπού::

Άιντες... κακόμοιρέ μου σύντεκνε

που ξέρεις τα κρυφά μου.

Άιντες... ε(β)ούλησε ο σταύλος μου

και επή(γ)α τα χοιρά μου.

5.28 Σκοπός του Εμμανουήλ

Στίχοι σκοπού:

Άιντες... μέχρι να ζω, θα τραγουδώ, Κάσος μου αγαπημένη.

Ω... και τ' όνομα σου το γλυκό στη σκέψη μου θα μένει.

5.29 Σκοπός του Μιχάλη της κακιάς.

Στίχοι σκοπού:

Έρι... οχουτουχάει ο ποταμός, σε λίγο θα ριμάξει.

Έρι... και άνθρωπος δεν θα βρίσκεται, τη Λεριανή ν' ανάψει.

5.30 Σκοπός του Χατζή Παρταλαμαίου

Παλιός οργανικός σκοπός. Στις μέρες μας, ο εν λόγω σκοπός παραμένει άγνωστος.

5.31 Σκοπός Χανιώτικος παλιός³⁴

Στίχοι σκοπού:

Αιντες... μαχαίρι ν' έχω στη καρδιά και έλα κυρά μου δε(ς) το.

Αιντες... και παραλείσα άστρο ... και έλα δε το.

5.32 Σκοπός Χοχλακούλια

Στίχοι σκοπού:

Αιντες... τα νεφαλάκια τ' ουρανού, ρώτηξε να σου πούνε,

πώς τρέχουνε τα μάτια μου, όταν σου θυμηθούνε.

---

³⁴ Ενδεικτική καταγραφή σκοπού λόγω μη ξεκάθαρης εγγραφής.

6.1 Επίλογος

Σκοπός της εργασίας ήταν ο εντοπισμός και η περιγραφή των εθίμων και των χορευτικών περιστάσεων της νήσου Κάσου.

Η προσέγγιση των θεμάτων έγινε με σφαιρική μελέτη, περιγράφοντας το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο, το οποίο αφορούσε την νήσο Κάσο.

Μεθοδολογικά η έρευνα στηρίχτηκε στην επιτόπια λαογραφική έρευνα, στην ενημερωτική ανάγνωση των βιβλιογραφικών αναφορών και κυρίως στη συμμετοχική παρατήρηση και καταγραφή.

Ευχαριστώ θερμά, από το βάθος της καρδιάς μου όλους όσους με βοήθησαν στο να ερευνήσω και να καταγράψω την παρούσα εργασία. Επίσης ευχαριστώ από καρδιάς:

1. Τους κατοίκους του νησιού που με βοήθησαν στην καταγραφή των εθίμων.
2. Στους οργανοπαίχτες του νησιού για την παραχώρηση τραγουδιών και σκοπών από τις προσωπικές τους συλλογές.
3. Τον συμπατριώτη μου Φραγκίσκο Σοίλη για την παραχώρηση του φωτογραφικού του υλικού.
4. Τον δάσκαλο μου κ. Γιάννη Δήμα, όχι μόνο για την επιστημονική στήριξη της παρούσας εργασίας, αλλά για όλα όσα γνώρισα, βίωσα και έμαθα για δύο συνεχή ακαδημαϊκά έτη στην ειδικότητα Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί.
5. Τέλος ευχαριστώ τους γονείς μου και την οικογένεια μου που η στήριξη τους αποτέλεσε μέρος για την ολοκλήρωση της έρευνας μου.

6.2 Φωτογραφικό υλικό

«Γυμναστικές επιδείξεις μαθητών»

«Γυμναστικές επιδείξεις μαθητών»

«Γυμναστικές επιδείξεις μαθητών»

«Γυμναστικές επιδείξεις – χορός μαθητών»

«Μαθητές χορεύουν τοπικούς παραδοσιακούς χορούς»

«Συνοδεία γαμπρού στην νύφη»

«Περιφορά εικόνας Αγίου Σπυριδώνου»

«Εργασία κατοίκων»

«Παραγωγή Φάβας»

«Δημιουργία Σιτάκας»

«Παραδοσιακό ξυλόφουρνος – δημιουργία Σιτάκας»

«Παραδοσιακά μυζιθροπίτια»

«Παραδοσιακές Πασχαλιάτικες τούρτες»

«Παραδοσιακό Κασιώτικο σπίτι – φωτ. Βρετού Νικήτα»

«Παραδοσιακό Κασιώτικο σπίτι – φωτ. Βρετού Νικήτα»

«Παραδοσιακό Κασιώτικο σπίτι – φωτ. Βρετού Νικήτα»

«Παραδοσιακά υαλικά- στόλισμα»

«Παραδοσιακά υαλικά- στόλισμα»

«Παραδοσιακά κεντήματα – στολισμός»

«Παραδοσιακά κοσμήματα – Αμπρακομπέτονα»

«Παραδοσιακά κοσμήματα – Μερμί»

«Παραδοσιακός μύλος νησιού»

«Παραδοσιακός μύλος νησιού»

6.3 Βιβλιογραφία

Δήμας Ι. (2012). Σημειώσεις για την ειδικότητα ελληνικών παραδοσιακών χορών, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Τ.Ε.Φ.Α.Α Τρικάλων. Ακαδημαϊκό έτος 2011 -2012.

Πραντσίδης Γιάννης (2004). Ο χορός στην ελληνική παράδοση και η διδασκαλία του, Εκδοτική Αιγινίου.

Βαβρίτσας, Ν. (2008). Παραδοσιακοί χοροί και η διδασκαλία τους.

Βολανάκης, Ι. (1996). Χριστιανικά μνημεία της νήσου Κάσου της Δωδεκανήσου.

Μαστροπαύλος, Ν. (1997). Οι αυτοτελείς εκδόσεις για την Κάσο (1845-1995).

Λιάβας Λ. (1997). Τραγούδια και σκοποί από τα Δωδεκάνησα.

Περσελής, Ε. Η Καταστροφή της Κάσου (1824). Ιστορική θεώρηση και επίκαιρες επισημάνσεις. Αθήνα, 1997.

Σκουλιός, Μ. (1998). Κασίων Μούσα. Η Μουσική Τέχνη και Ποίηση στην παραδοσιακή Κάσο.

Σοφός, Α. (1986). Τα Λαογραφικά της Κάσου, Τόμος Α': Τα γεωργικά.

Σοφός, Α. (1991). Τα Λαογραφικά της Κάσου, Τόμος Β': Τα ποιμενικά.

Λιάβας Λ. (1997). Τραγούδια και σκοποί από τα Δωδεκάνησα.

7. Επισυνάπτεται χειρόγραφο υλικό

7.1 Οδηγός συνέντευξης

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΗ:

- Όνομα, Επίθετο
- Ημερομηνία & τόπος γεννήσεως
- Τόπος καταγωγής οικογένειας (μητέρας – πατέρα)
- Τόπος διαμονής σήμερα (διεύθυνση)
- Τόπος διαμονής στο παρελθόν/ μετακινήσεις/ στρατ. θητεία
- Θρήσκευμα
- Οικογενειακή κατάσταση
- Επίπεδο σπουδών
- Ειδικότητα
- Επάγγελμα (κύριο)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ:

- 1) Έχετε προσωπική εμπειρία στον Ελληνικό Παραδοσιακό Χορό;
- 2) Χορεύατε οργανωμένα σε συλλόγους ή μόνοι σας μέσα από κοινωνικές εκδηλώσεις;
- 3) Πώς, πού και από ποιον μάθατε χορό;
- 4) Ποια είναι η προσωπική σας άποψη για τον Ελληνικό Παραδοσιακό Χορό;

- 5) Υπάρχουν συγκεκριμένες μελωδίες που σας αρέσει να χορεύετε ή να ακούτε;
- 6) Υπάρχουν άτομα στην οικογένεια που χορεύουν τώρα ή παλιότερα; (χορευτικό σόι);
- 7) Ποια η σχέση σας με το «διεθνές» ρεπερτόριο π.χ. βάλς, τάγκο, μοντέρνοι χοροί κ.λ.π. ;
- 8) Έχετε προσωπική εμπειρία συμμετοχής σε πανηγύρια; Θεατής ή συμμετέχοντας;
- 9) Ποιός πληρώνει τα όργανα για να χορέψετε; (φορέας – φύλο κ.λ.π.)
- 10) Εκτός από χορευτής μήπως είστε και μουσικός ή τραγουδιστής;
- 11) Τι κάνει έναν χορευτή καλό κατά την γνώμη σας; Από τι τον κρίνετε;
- 12) Υπάρχουν περιστάσεις που μαζεύεστε ειδικά και μόνο για να χορέψετε ή ο χορός είναι πάντα συνδεδεμένος με ένα πανηγύρι ή έναν γάμο;
- 13) Υπάρχει χορευτικός σύλλογος; Ποιός και πότε ιδρύθηκε;
- 14) Γίνετε οργανωμένο μάθημα χορού στο σύλλογο; Αν ναι ποιος διδάσκει; (ντόπιος – ξένος).

15) Έχετε παρακολουθήσει παραστάσεις συλλόγων Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού; Εντυπώσεις;

16) Πώς θα σας φαινόταν αν σε μια παράσταση ο χορός συνοδευόταν από τραγούδι χορευτών;

17) Στο τέλος μιας παράστασης, με βάση ποια κριτήρια αξιολογείτε το χορευτικό που συμμετείχε;

18) Τί σημαίνουν οι ονομασίες των χορών;

19) Όλοι οι κάτοικοι του χωριού χορεύετε τους ίδιους χορούς ή υπάρχουν κάποιες ομάδες – παρέες – άτομα που χορεύουν άλλους ή και άλλους;

20) Οι χοροί του χωριού χορεύονται από όλες τις ηλικίες; Πώς βλέπετε τους νεότερους ή γεροντότερους αντίστοιχα;

21) Υπάρχουν χοροί αποκλειστικά για άντρες – γυναίκες – παιδιά;

22) Υπάρχουν χοροί που επιτρέπονται μόνο σε κάποια άτομα ειδικά κα σε ειδικές περιστάσεις να τους χορεύουν (π.χ. νύφη – πεθερά);

23) Υπάρχουν χοροί ή έθιμα συνδεδεμένοι με συγκεκριμένες εργασίες (π.χ. σπορά ή θερισμός);

24) Υπάρχουν χοροί συνδεδεμένοι με συγκεκριμένες εποχές του χρόνου ή ώρες της ημέρας;

7.2 Συνεντεύξεις κατοίκων

Βρετός Νικήτας: γεννήθηκε το 1953 και έκτοτε κατοικεί στην Κάσο. Και οι δύο γονείς του κατάγονται από το νησί. Σπούδασε στον Πειραιά ηλεκτρολόγος μηχανικός αλλά παρ' όλα αυτά ασχολείται ως ελεύθερος επαγγελματίας. Λάτρεις της τοπικής παράδοσης όπως δηλώνει, καθώς συμμετέχει σαν θεατής τις περισσότερες φορές και λιγότερο σαν συμμετέχοντας σε πολλές κοινωνικές εκδηλώσεις του νησιού.

Πέπη Μαρία: γεννήθηκε το 1953 στην Αμερική και σε ηλικία 8 ετών ήρθε στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Κάσο, μιας και οι δυο γονείς της κατάγονται από το νησί. Με την ένταξη της στην κοινωνία της Κάσου άρχισε να ασχολείται με την παράδοση του νησιού μαθαίνοντας τους τοπικούς παραδοσιακούς χορούς στο σχολείο.

Σπανού Ευαγγελία: γεννήθηκε το 1925 στην Αστυπάλαια και σε ηλικία 9 ετών ήρθε στην Κάσο. Από τις καλύτερες μοδίστρες του νησιού εξασκούσε το επάγγελμα αυτό μέχρι πρόσφατα.

Βαρδάκη Αργυρούλα: γεννήθηκε το 1956 και μεγάλωσε στην Κάσο. Την σχολική της εκπαίδευση την ολοκλήρωσε στην Ρόδο και τα τελευταία χρόνια είναι μόνιμος κάτοικος Κάσου.

Μηνάς Χρήστος: γεννήθηκε το 1976 και μεγάλωσε στην Κάσο. Την εκπαίδευση του την ολοκλήρωσε στην Κάσο και στην συνέχεια σπούδασε διοίκηση επιχειρήσεων στο οικονομικό τμήμα του Πειραιά. Στην συνέχεια έζησε για 2 χρόνια στην Αμερική όπου κατέφυγε για να αναζητήσει εργασία. Τα τελευταία 12 χρόνια διαμένει στην Αθήνα.

Βρετού Ευαγγελία: γεννήθηκε το 1976 και είναι σύζυγος του κυρίου Μηνά. Μεγάλωσε στην Κάσο και στην συνέχεια πήγε στην Αθήνα για σπουδές. Σπούδασε οικονομικά στο Αμερικανικό κολέγιο. Έκτοτε ζει και εργάζεται μόνιμα στην Αθήνα.

Χαλκιάδου Ζωγραφούλα: γεννήθηκε το 1927, έζησε και μεγάλωσε στην Κάσο. Από πολύ μικρή ηλικία συνεισφέρει στην τοπική παράδοση. Το 2002 και το 2003 δίδασκε τους τοπικούς παραδοσιακούς χορούς του νησιού σε παιδιά διαφόρων ηλικιών.

Π Ρ Ο Ι Κ Ο Σ Υ Μ Φ Ω Ν Ι Ο Ν

Εν Κάσφ σήμερον τήν 28ην του μηνός 'Απριλίου του χιλιοστού ένακοσιοστού πεντηκοστού έτους (1950), ήμέραν Παρασκευήν, συνελθόντες εν τή οικίᾳ του κ. Βασιλείου Τσουκαλά, κειμένην εν τῇ Εμποπόλει ΦΡΥ-ΕΛΑΣΟΥ-, ἐφ' ἑνός ὁ κ. Γεώργιος Καλαβρέζος, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εὐδοκούλα τῶ γένος Φιλιππίκη, ὁ Βασίλειος Τσουκαλάς καί ἡ σύζυγος αὐτοῦ 'Αργυρή τῶ γένος Γεωργίου Καλαβρέζου καί ἐφ' ἑτέρου ὁ Ἐμμανουήλ Γεωργίου Πέπης, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μαρία καί ὁ υἱός αὐτῶν 'Ιωάννης Ἐμμ. Πέπης, ἐνώπιον καί τῶν ὡς μαρτύρων κληθέντων κ. κ. Γεωργίου Βεντιδάδη, Γεωργίου Καραγιαννάκη, Δημητρίου Ἠλία Τσουκαλά, Νικολάου Ἐμμ. Μαστροπαύλου καί 'Ιωάννου Ἐμμ. Καλαβρέζου ἀπάντων κατοίκων Κάσου, ὑπηκόων Ἑλλήνων πολιτῶν, συνομολόγησαν τὰ ἀκόλουθα:

Α) ὁ Γεώργιος Καλαβρέζος καί ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εὐδοκούλα, ἔχοντες συγατέρα ἐνήλικον ὀνόματι Εὐαγγελίαν, συνάπτουσιν αὐτήν σήμερον καί τῇ συγκαταθέσει τῆς 'Ιδέας εἰς πρῶτου γάμου κοινωνίαν κατά τούς τύπους τῆς Ὑπερδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, μετὰ τοῦ ἐκ τῶν συμβαλλομένων 'Ιωάννου Ἐμμ. Πέπης, εἰς πρῶτου γάμου κοινωνίαν καί τοῦτου συνερχομένου, εἰς τήν ὁποίαν προκίρουν τὰ ἑξῆς:

1) ἔστιν οἰκίαν λιθοκτιστον Κασιακῶν τύπου, κειμένην ἐν τῇ Εμποπόλει ΦΡΥ τῆς Εὐκλήσου Κάσου συνισταμένην ἐκ τριῶν ἡωματίων, μεθ' ὧν τῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων καί τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων ἐπιπλῶν καί σκευῶν, συνορευομένης μεθ' ὁμοίων Γεωργίου Καραγιαννάκη, Βασιλείου Ἁθ. Πικίνου καί Δημοσίου ὁρόμου. Καί 2) συνιστῶν αὐτῇ χρηματικὴν προίκαν ἐκ δραχμῶν σημερινῶν τεσσαράκοντα εἴκοσι τομυρίων (42.000.000) ἐκ τῶν ὁποίων ἐμετρήθησαν εἰς τὸν μελλόνυμφον 'Ιωάννην Ἐμμ. Πέπην κατὰ τήν σύνταξιν τοῦ παρόντος ὡδέκα ἑκατομμύρια ἑξακοσίαι χιλιάδες αἱ δὲ ὑπόλοιποι δραχμαὶ εἰς εἴκοσι ἑκατομμύρια τριτακσίαι χιλιάδες ἐέλθουσι μετρηθῆ εἰς τὸν ἴδιον μέχρι τῆς τριακοστῆς πρώτης (31) 'Ιανουαρίου τοῦ ἔτους 1951

'Ἐγγυῶνται δὲ ὁ Βασίλειος Τσουκαλάς καί ἡ σύζυγος αὐτοῦ 'Αργυρῆ τῶ γένος Γεωργίου Καλαβρέζου, ἐπὶ ὑποθήκῃ τοῦ ἐν Εὐκλήσῃ καί εἰς συνοικίαν Ἀγίου 'Ιωάννου ἀγορασθέντος προσφάτως ἀγορητήματος ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐλθρήνης 'Αργυρῆς συζύγου Βασιλείου Τσουκαλά συνορευόντος πρὸς τοῦτο καί τοῦ συζύγου τῆς.

Β) ὁ Ἐμμανουήλ Γεωργίου Πέπης, καί ἡ σύζυγός αὐτοῦ Μαρία, προκίρουν εἰς τὸν μελλόνυμφον υἱὸν τῶν 'Ιωάννην τὰ ἐν Κάσφ ἀκίνητα αὐτῶν κτήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 509/20-6-1923 ὠρητηρίου ἐγγράφου, συνταχθέντος ἐνώπιον τοῦ ἐν Κάσφ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου ἡτοι: 1) ἐν ὁσπῆτιον τύπου Κασιακῶν κείμενον εἰς θέσιν Ἀκρίτης ἔκωπο ὄλεως Ἀγίας Μαρίας μετὰ Κουζίνας Αὐλῆς τῶν ἐν αὐτῇ ἐπιπλῶν καί σκευῶν καί τοῦ παρακειμένου δενδροφυττοῦ κήπου, συνορευόμενον πρὸς Α. οἰκίαν Ἐλουλάς Τσαγγάρη καί 'Ιωάννου Α. Πνευματικοῦ, πρὸς Δ. Δημοσίου ὁρόμου καί πρὸς Ν. Δημοσίου ὁρόμου. 2) Ἐνα λουρὶ μέ ἐλαίας εἰς θέσιν Ἀγιασμάκι Ν. Δ. τοῦ χωραφίου Γεωργίου Ν. Ἱερομονάχου καί πρὸς Ε. Δημοσίου ὁρόμου. 3) εἴσο-2-κητιδ εἰς τὰ ἀρμάδια εἰς θέσιν Λάκκα, κλησίον ὁμοίων τοῦ Μωσχοῦ καί Κωσταρᾶ. 4) εἴσο-2-ἀόρους εἰς τὸ κεφάλι, κλησίον τοῦ Μύλου Γεωργίου Σακαλλάρη καί τῆς ἀλθνος τῆς Κωτεινῆς. 5) ἐν ἀμπέλιον δενδροφυτευμένον εἰς Κάτω Χριστῶν, κλησίον τοῦ χωρίου Εὐδοκούλας Σκαζῆ καί Καραμηνᾶ. 6) Ἐνα κήπον μέ ἐλαίας καί συκῆς εἰς Μανδροκάθισμα. καί 7) Ἐνα γῆπεδον εἰς τήν Εμποπόλιν ΦΡΥ, ἔξωθεν τῆς οἰκίας Μιλιανδρῆ, κλησίον τῆς οἰκίας Εὐσταθίου Ἀσλάνη.

Ἡ προικοδότισις τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων κτημάτων, γίνεται ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως ὁ διαληφθεὶς υἱὸς τῶν 'Ιωάννης, ἀναλάβῃ αὐτὸς καί μόνος τήν ὑποχρέωσιν τῆς συντηρήσεως καί περιθάλψεως ἀμφοτέρων τῶν γονέων του, ἐφ' ὅρου ζωῆς.

Γ) ὁ 'Ιωάννης Ἐμμ. Πέπης ἀποδέχεται τὸν μετὰ τῆς Εὐαγγελίας Γεωργίου Καλαβρέζου γάμον του ὑπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα προικῶν, παρέλαβε τὸ μετρηθὲν αὐτῷ μέρος τῆς προικῆς τῆς μελλονύμφου του, δραχμὰς ἑξάκα ἑκατομμύρια ἑξακοσίας χιλιάδας, ἀπεχόμενος καί τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῃ τεθέντων ὄρον τῆς ἐφ' ὅρου ζωῆς συντηρήσεως ὑπ' αὐτοῦ τῶν γονέων του.

Δ) Ἡ τέλεσις τοῦ γάμου κατὰ κοινήν τῶν συμβαλλομένων συμφωνίαν ὁρίσθη ἡ 7η τοῦ μηνός Μαΐου ἐ. Ἐ. ἡμέραν Κυριακήν.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη εἰς διπλοῦν τὸ παρὸν προικοσύμφωνον ἔγγραφον (ἰδιωτικόν) ὁπερ ἀναγνωσθὲν εἰς ἐπήκοον τῶν συμβαλλομένων καί τῶν μαρτύρων καί βεβαιωθὲν ὑπεγράφη παρ' ἀπάντων πλὴν τῆς Εὐδοκούλας Γεωργίου Καλαβρέζου καί Μαρίας Ἐμμ. Πέπης, ὑπεγράφη παρὰ ἐκ τῶν μαρτύρων, τῆς μὲν πρώτης παρὰ τοῦ κ. Νικολάου Ἐμμ. Μαστροπαύλου, τῆς δὲ δευτέρας παρὰ τοῦ κ. Δημητρίου Ἠλία Τσουκαλά.

Οἱ Μάρτυρες
.....
.....
.....
.....
.....

Οἱ Συμβαλλόμενοι
.....
.....
.....
.....
.....

Οἱ Ἐγγυηταὶ
.....
.....
.....

ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

Ἡ Βοδύλα τῆς Ἁγίας Μαρίας
τῆς Κάσου 1782

Ἐπαρχία Κάσου
[1822]

Δημογεροντία Κάσου
[1836 ;]

Σφραγίς τοῦ κοινοῦ τῆς Νήσου
Κάσου καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῆς
μερῶν ἀφ' ἑαυτῶν [1811]
[εἰς τὸ μέσον] Ἁγία Μαρίνα

Ἐπαρχία τῆς
Νήσου Κάσου
[1823]

Ἡ Κοινότης τῆς Νήσου
Κάσου 1839

Σφραγίδα τῶν πασαλο-
ριτῶν Κάσου
1812 Ἀπριλίου 25

Δημογεροντία
τῆς Νήσου Κάσου
1828

Ἐπαρχία Κάσου
1852

Κάσο, γωνιά γωνιά σε καρτερώ...

και κάποτε ελπίζω,

σε εσένα, την πατρίδα μου

για μια μέρα να γυρίσω.

*Αφιερώνετε: στους γονείς μου, στους απανταχού Κασιώτες και
στους ξενιτεμένους.....*

